

Продовження теми

«ДО ЧУЖОГО ЯРМА НЕ ВПРЯГАЙТЕСЬ З НЕВІРНИМИ»

(Друге Послання святого апостола Павла до коринтян, 6:14)

Чи можливе утворення Помісної Української православної Церкви?

Про перспективи об'єднання українського православ'я і утворення Помісної Української православної Церкви розповідає Дмитро Степовик, доктор філософських наук, доктор мистецтвознавства, професор Київської духовної академії.

В. І.: Дмитре Власовичу, роль Православної Церкви в духовному, культурному і суспільно-політичному житті українського суспільства важко переоцінити, саме християнство в усі часи було важливим консолідуючим стрижнем української культури та самої ідентичності. На жаль, нині ситуація дещо змінилася, сьогодні в Україні діють УПЦ КП, УАПЦ і так звана УПЦ МП. Розкажіть, будь ласка, про політичні, історичні та канонічні причини такого розділення.

Д. С.: Канонічних розбіжностей між трьома гілками православ'я в Україні немає. Нинішнє розділення інспіроване Москвою і має чисто політичний характер. Російські імперіалісти через церковну структуру, яка підпорядковується Москві, хочуть і далі маніпулювати громадською думкою і тримати в шорах значну частину українського суспільства. Для них це є одним із механізмів недопущення повного виходу України з-під московського контролю.

Це дуже послаблює духовний вплив православ'я на українське суспільство, оскільки, замість праці для спасіння у вічності кожної душі, православне духовенство трьох гілок витрачає величезні зусилля на взаємні нарікання, чвари і протистояння. Замість консолідації, яка сьогодні необхідна українському суспільству, ми бачимо розбиття, протистояння і сварки.

Крім того, промосковська частина православних перешкоджає утвердженню державної, української мови у Церкві, піднесенню української книжності, національної культури і обрядовості, тим самим дискримінуючи

переважну більшість православних українців. Це ненормальне і нетерпиме становище.

В. І.: Церква — це душа народу, сьогодні ми маємо всі необхідні символи державності: Конституцію, Герб, Прапор, Гімн, військо, кордони тощо, але не маємо єдиної Помісної православної Церкви. Коли Христос сказав, що «жодне царство, розділене саме в собі, не встоїть», а ми, завдяки імперським інтригам Москви, яка ще десять років тому насаджувала в нас безглузді атеїстичні ідеї, знову розділені духовно. Як, на Вашу думку, наслідки можуть бути в разі консервації подібного стану речей?

Д. С.: Хоча за Конституцією України Церква відділена від держави, але аспекти її діяльності, котрі виходять за рамки внутріцерковного устрою і згубно впливають на суспільні відносини, не повинні залишати байдужими суспільство і державну владу. Тому залишення православ'я розбитим на три частини і консервація цього становища небезпечні для спокою, злагоди і стабільності у країні.

Держава повинна, не втручаючись у богослужіння, поставлення єпископів і священників та інші церковні справи, створювати законодавчу і правову базу для єдності українського православ'я. Для того, щоб воно стало могутньою духовною силою, яка працюватиме на благо, а не шкоду суспільства і людей.

В. І.: Як Ви думаєте, нині, в добу активного поширення Інтернету і телекомунікацій, після сімдесяти років агресивної пропаганди інтелектуально і духовно обмеженого матеріалізму чи виконує Православна Церква ті об'єднавчі функції, які вона несла раніше?

Закінченн на с. 2

Сьогодні в номері:

Якій державі служитиме
Лавра-Академія? — с. 2—3

Донецькі можновладці —
«вірні» Московського
патріархату — с. 4

Події, факти,
коментарі — с. 5

Інформація за листами
читачів — с. 6—7

Шляхи національної
еліти передбачає
академік Микола
Жулинський — с. 8—11

У Литві рідну мову
шанують — с. 12—13

Упокій Івана Сірка —
с. 14—15

Фотоконкурс
продовжується — с. 16

«ДО ЧУЖОГО ЯРМА НЕ ВПРЯГАЙТЕСЬ З НЕВІРНИМИ»

Закінченн . Початок на с. 1

Д. С.: На жаль, за нинішньої ситуації Православна Церква внаслідок свого внутрішнього розділення не може повноцінно виконувати суспільно-об'єднавчі і виховні функції. Вона на сьогодні неспроможна навіть на виконання спасенної для людей ролі, тому що її внутрішні суперечності викликають швидше не благословенні і рятівні, а гріховні настрої і почуття.

В. І.: У Лаврі іноді можна побачити шовіністичну літературу російських націонал-радикалів, яка містить елементи ксенофобії і розпалювання міжнародної ворожнечі. Чи згодні Ви із досить поширеною сьогодні думкою, що деякі представники згуртування російських і російськомовних православних в Україні відіграють конфліктну та деструктивну роль в українському суспільстві?

Д. С.: Це не тільки ви помітили, що на книжкових рундуках і в кіосках Києво-Печерської лаври, де окопалися певні структури московського православ'я, продається шовіністична і ксенофобська література, яка аж ніяк не сприяє зміцненню державної безпеки, спокою і злагоди в суспільстві.

Порядні християни не купують цю літературу, бо в значній частині цих книжок пропагується не християнська любов, а національна і расова ненависть, у тому числі й ненависть до незалежної України, хліб якої споживають ці ксенофоби і шовіністи.

В. І.: Нещодавно в одній із передач українського радіо було зачитано лист до глибини душі ображеної маленької дівчинки, померлого дідуся якої відмовився ховати священник так званої УПЦ МП. Чи можна вважати таке його ставлення виявом людинолюбства і християнського благочестя? Чи є такі представники духовенства для українського народу ближніми хоча б у розумінні притчі Христа про доброго самарянина?

Д. С.: Ні, цей священник порушив основоположний закон християнської віри — померлого поховати. Священник повинен його виконати, незважаючи на належність до релігії та конфесії небіжчика.

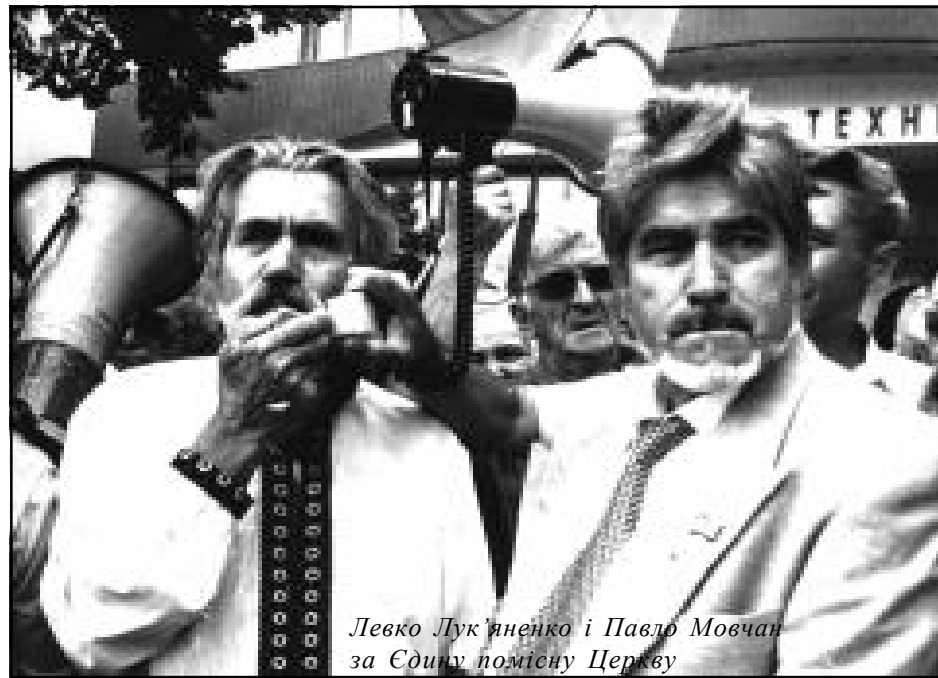
Людинолюбство і християнське благочестя, судячи із цього випадку, у священника відсутнє, а до євангельського самарянина йому взагалі далеко. Цей священник тяжко згрішив і повинен покаятися перед Богом за свій вчинок.

В. І.: Як Ви розцінюєте відповідь Архієрейського собору РПЦ Президенту України щодо його прохання про надання автономії та автокефалії Українській Церкві? Чи не здається Вам, що в ній містяться елементи нешанобливого ставлення до глави нашої держави, а в його особі неповаги до всього українського народу?

Д. С.: Президент Леонід Кучма попросив у листі до Архієрейського собору РПЦ МП розглянути питання про надання Православній Церкві в Україні автономії, а в перспективі й автокефалії. Московські «батьюшки» відмовилися розглядати це питання і «порадили» (!) Президенту України як світській особі (!) не втручатись у справи «їхньої» (!) Церкви в Україні. Це, звичайно, можна розцінювати як образу стосовно Президента і всього українського народу.

Мені здається, що український народ і Президент нашої держави повинні адекватно діяти щодо Московського патріархату і його філій в Україні, оскільки ці іноземні філії не гребують втручатись у внутрішні справи нашої держави, проводячи повсюдно антиукраїнську пропаганду.

Ця нетактовна відповідь повністю нівелює пропагандистський штамп шовіністів про те, що нібито українська філія РПЦ

Левко Лук'яненко і Павло Мовчан за Єдину помісну Церкву

(так звана «Українська православна Церква») є «незалежною в управлінні». Така відповідь переконливо показує, що це згуртування абсолютно немає жодної незалежності від Москви і є форпостом п'ятої колонії в Україні.

В. І.: Чи є якісь механізми позитивного впливу на ту частину українського православ'я, яке контролюється Москвою? Чи можна сподіватися від них відмови від амбіцій «єдиновірних канонічних» православних, адже, напевно, в їхньому середовищі є певна частина людей, здатних тверезо мислити? Чи варто очікувати від них співпраці з іншими православними та навіть з усіма християнами?

Д. С.: Найкращий шлях — багато молитися за них, як колись Церква молилася за єретиків і всіх грішників.

Щодо практичних шляхів, то сама ситуація може вплинути на їхнє сумління і можна сподіватися, що вони добровільно, соборним рішенням відійдуть від Москви, яка ще недавно була центром агресивного безбожництва, і стануть служити Богові й Україні.

Якщо вони інтегруються в українське православ'я, ми не станемо на них нарікати за промосковські, а значить антиукраїнські слова і діла. Єдина Помісна Українська православна Церква прийме їх у своє лоно як блудних синів з радістю і християнською любов'ю.

Для цього вони повинні відмовитися від претензій на «виключну канонічність» в Україні і визнати, що Бог любить усіх і хоче спасти кожного християнина, який віддав своє серце Йому і ближньому.

В. І.: Ходять чутки, що у справу об'єднання українських православних почав активно втручатися Константинопольський патріарх у Стамбулі, він же висловив певні симпатії до УПЦ КП та УАПЦ, чого раніше не було. Яка причина такої кардинальної зміни?

Д. С.: Причина одна — дія Святого Духа, адже помилитися можуть і такі достойні люди, як патріархи.

Нещодавно Константинопольський патріарх Варфоломій, перебуваючи в Одесі, говорив, що визнає тільки Церкву, яку очолює митрополит Володимир (Сабодан). А відзначення другого тисячоліття Різдва Христового у Єрусалимі і заяву московського духовенства про перебрання від Константинополя керівництва православним світом подіяли на Константинопольський патріархат у той спосіб, що він почав шукати союзників в Україні для недопущення цих амбітних та необґрунтованих намірів так званого «Третього Риму».

Патріарх знайшов таких союзників в особах УПЦ КП та УАПЦ, отже, тепер будемо спостерігати, як Божий план розгортається у часі.

В. І.: Враховуючи неконструктивну і упереджену позицію промосковської

гілки православ'я в Україні, яку очолює Володимир (Сабодан), чи можна припустити, що об'єднання УПЦ КП та УАПЦ буде визнане християнською спільнотою як єдина незалежна Українська православна Церква із статусом Помісної із патріаршим управлінням?

Д. С.: Така перспектива цілком ймовірна, більше того, вона вже здійснюється, у середині вересня цього року відбувся Помісний собор УАПЦ, який не обрав нового патріарха на місце померлого Димитрія (Яреми), але висловився за те, щоб у недалекому майбутньому провести спільний об'єднавчий Помісний собор УПЦ КП і УАПЦ, який утворив би єдину Помісну УПЦ і обрав би єдиного патріарха. Маємо надію і впевненість, що коли це відбудеться, світова православна спільнота (може, за винятком, РПЦ МП) визнає об'єднану УПЦ і прийме її як частину світового православ'я з усіма позитивними наслідками.

В. І.: Яка може бути реакція Москви та філій її Церкви в Україні на таке об'єднання двох гілок українського православ'я?

Д. С.: Спрогнозувати таку ситуацію важко, але, я думаю, що Москва деякий час буде продовжувати паплюження будь-якої Української православної Церкви, що їй не підпорядковується.

Щодо її філій в Україні, то тут може бути два варіанти: або вони приєднаються до єдиної і визнаної всім християнським світом Помісної УПЦ повністю (що було б корисно для обох сторін), або приєднається їх частина, декілька єпархій та парафій, а інші лишаться з Москвою як філії РПЦ в Україні для обслуговування національної меншини росіян.

В. І.: Які структурні чи адміністративні зміни в об'єднаній УПЦ варто очікувати? Як перспективи співпраці об'єднаної УПЦ з греко-католиками, римо-католиками і протестантами?

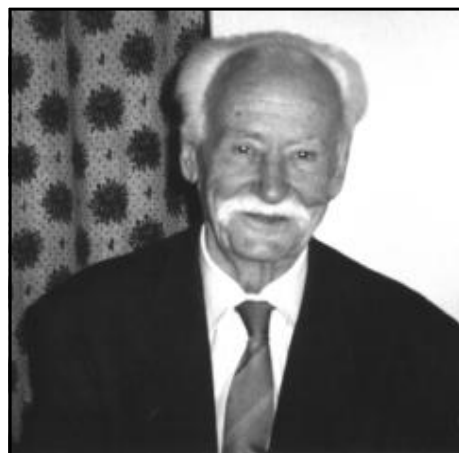
Д. С.: Головна структурна зміна полягатиме в тому, що Єпископат обох Церков залишиться на своїх місцях. Великі єпархії можуть бути розділені на дві або три. Крім того, у менших єпархіях може бути один єпископ правлячий, а один вікарний (тобто його помічник), інші єпископи можуть очолити чоловічі монастирі.

Варто очікувати реформу в галузі духовної освіти, частина єпископів можуть стати ректорами духовних академій і семінарій або очолити богословські кафедри в них.

Стосовно співпраці з іншими християнськими конфесіями в Україні, то я не маю сумніву, що об'єднана УПЦ налагодить істинно братні стосунки з іншими християнськими церквами в Україні.

В. І.: Дякую за цікаву і змістовну розмову.

Розмову вів Володимир ІЩУК
Фото Г. Кубланова

9 жовтня цього року нашому постійному авторі, просвітянину з діда-прадіда, видатному громадському і науковому діячеві Лесю Панасовичу Силину виповнилося 87 років. Його трудне, достойне, чесне життя заслуговує окремої розповіді, яку ми обов'язково підготуємо для наших читачів.

А сьогодні, друкуючи його палке, кваліфіковане, виважене слово, вітаємо його з днем народження і бажаємо здоров'я, здоров'я, здоров'я!

З роси й води!

Редакція «Слова Просвіти»

Людину від інших істот відрізняє духовність. Нею є й віра в обожнюваний ідеал. Протягом усієї історії будь-якого народу, вона була його становим хребтом. Це так само й дотепер. В Україні-Русі ще за князя Аскольда християнство було легальним. А з 988 року, за князя Великого Володимира, ця віра набула статусу державної. В рік смерті Ярослава Мудрого (1054) стався розкол церкви на римсько-католицьку і греко-візантійську. Його не подолали навіть Флорентинська Унія XV століття. Церква України-Руси лишилася незмінною, як називають у народі, грецькою, або православною, і вона об'єднала роз'єднані тоді українські племена: полян, древлян, сіверців, дулібів, тиверців, уличів та інших у єдиний давньоукраїнський народ — русичів. Так створилася єдина найбільша і наймогутніша держава Київська Русь.

З історії відомо, що тогочасний католицизм за своїми канонами був позначений тиранською жорстокістю. Його судово-карна установа інквізиція була потаємною, безпеліційною, зі страхітливими катуваннями і стратами. Серед них і аутодафе — прилюдне спалення. Таке вчинили із відомими діячами Джордано Бруно, Леонардо Даніні і Яном Гусом. Символом інквізиції став радник іспанського короля ченець Торквемада. Отак, за віки середньовіччя було знищено понад п'ять мільйонів безвинних людей. В Європі інквізиція панувала до XVIII століття, а в Іспанії до середини XIX.

Тоді, коли в Європі палали вогнища інквізиції, в Україні-Русі православна віра була позначена гуманністю, несучи не тільки релігійно-моральну духовність, а й просвітянство. Водночас українські церкви були громадськими осередками для всіх верств населення. При церквах і монастирях створювалися безоплатні школи, шпиталі, будинки для сиріт і немаєтних старих. При церквах зберігалися архівні документи, стародруки, літописи. Українська церква не лишалася осторонь і в часи боротьби нашого народу проти його поневолення. Так було за козачтва і гайдамацтва. Особливо ж славне місце ще з XI століття посіла Києво-Печерська лавра. Перша наша Лавра і перша українська Академія. Вона була осередком моралі і культури. Побувавши «у світах» і поживши серед інших народів Європи і Азії, мені не довелося знайти

ЯКІЙ ДЕРЖАВІ СЛУЖИТИМЕ ВЕЛИКА ПАНІМАТКА, ПЕРША В УКРАЇНІ ЛАВРА-АКАДЕМІЯ?

їй порівняння за благодійним впливом на долю свого народу. Києво-Печерська лавра з її головною спорудою — собором Успіння Богоматері XI століття здавна стала нашою національною святиною. Її в народі любовно-шанувально найменували Великою Паніматкою. Тобто матір'ю України. Сюди, для очищення душі і просвітлення розуму, прості люди свідомо йшли з далеких країв пішки. А побачивши здала свою Паніматку, вклонившись їй, роззувалися і до неї прямували босоніж. Отак ходили до неї на прощу з Таврії і обидві мої бабуні-козачки — Настя Ключниченко і Явдоха Бугаєнко. І, пам'ятаю, як розповідаючи про ці «відвідини», плакали сльозами радості. Проте Паніматка України була століттями не лише нашим релігійним, а й потужним осередком освіти. І, в такий спосіб, ще тіснішеєднала наш народ. Національно-просвітня роль Паніматки з часом набувала благодійного впливу, стала першою Академією України-Руси. Тут діяли українські національні школи: гравюри і живопису, архітектури і славетного «Печерського співу», медицини і «житейської» літератури. Тут же було започатковане літописання і перекладання з іноземних мов. А Лаврська друкарня видавала численні книги, притому переважно світські. Аж доки Святий Синод Російської імперії не заборонив це «крамольное вольнодумство».

Ще від часів Київської Русі при Лаврі діяв «шпиталь для всіх». Рятувалися тут і князі. Замітно і те, що тут діяла неординарна світська школа. Вона стала першоосновою для заснування Київського колегіуму. А за тим і ушавленої Києво-Могилянської академії.

З Лаврою та її Успенським собором пов'язано багато історичних подій та діяльність визначних творців. Так, починаючи ще з часів Київської Русі, деякі з них стали напівлегендарними. Серед них і живописець Аліпій, лікар Агапіт, зодчий Милоніг. А ще справжня плеяда творців мистецтв і державних діячів. Ті віки благодійно відбилися не тільки на українській науці і культурі, а й на цивілізованості інших народів. Передовсім — Московського царства.

Виняткову роль Лаври та її Успенського собору як мистецького осередка визнав у перші роки свого існування навіть атеїстично-агресивний режим радянської влади. У 1920-х роках Лавру було оголошено «Музейним містечком». А згодом — відомим у всьому світі Державним історико-культурним заповідником. Та втікаючи в 1941 році потаємно від народу за Волгу, радянські можновладці відзначилися ще й тим, що наказали своїм поплічникам знищити вибухівкою мистецьке диво — Успенський собор...

Отак прекрасні споруди-пам'ятки ансамблю Верхньої Лаври втратили свою композиційну доміную, а отже, і завершеність. З набуттям Україною жаданої незалежності Лавра, будучи державним заповідником, була віддана в «оренду» церкві. При тім чомусь церкві російського підпорядкування. І це натомість розмістити в спорудах-пам'ятках Лаврського національного заповідника тисячі щонайцінніших художніх творів українських майстрів навіть з часів, коли Паніматка-Лавра була і першою національною Академією України.

А як поведилися духовні орендарі зі спорудами-пам'ятками та нецінними художніми витворами в них, це чомусь приховується. Оpubліковане ж лишається поза увагою урядових органів. А отже, безкарним, всездозволенним. Хоч ченецька братія вже відверто вдається до силових заходів. Тим часом культові діячі, підпорядковані канонам російської церкви, зневажаючи українську, поступо-

во «опановують» вже й ансамбль Верхньої Лаври.

Та в цих демонстративно антиукраїнських акціях «взяло верх» те, що сталося 24 серпня 2000 року, коли освячувався відтворений нами з руїн корпус Успенського собору. І це в присутності численних віруючих.

Поза сумнівом, це свято — врочисте освячення — могло б провести духовенство всіх діючих тепер в Україні православних конфесій. Та ні, вони були позбавлені цього і, як протестуючі, перебували по той бік Троїцької брами Лаври. І що особливо неймовірно, — все це глумління відбувалося саме в День незалежності України, у її дев'яту річницю. Таке важко навіть збагнути. Отак наша національна святиня Паніматка України і її перша Академія прилюдно стають чужоземними. Хоч відтворено це диво не за московським, а за нашим наполяганням, оприлюдненням ще на початку 1980-х років і підтвердженням 1995 року указом Президента Л. Кучми. Це я стверджую як член ще тогочасної державної Комісії та науково-консульта- тивної ради.

Тепер Успенський собор відтворюється українськими реставраторами, коштом українського державного київського бюджету і громадських внесків українців до Всеукраїнського Фонду імені Олеса Гончара для сприяння відтворенню собору. Отже, без будь-яких витрат з боку тих, хто зазіхає на Успенський собор. Чи казати про те, що кожна річниця нашої незалежності має відзначатися звитом перед своїм народом про нові звершення в розбудові України та її державного самоутвердження. То чи гідним для нашого народу таким «звершенням» ми уквітчали свою дев'яту річницю незалежності України? Це ж не вимушена обставинами поступка за «бартером», бо національно-духовними цінностями не торгують. Така акція «освячення» Успенського собору Києво-Печерської лаври є глумом щодо українського народу. До того ж, це звинувачення нам, українцям, що ми, йдучи в нове століття й тисячоліття, і дотепер живемо за гіркими словами Тараса Шевченка: «На нашій, не своїй землі». Хоча з того часу минуло півтора століття. Це болоче порівняння... Та невже ж ми лишимося байдужими щодо своєї національної гідності, невже віддамо нашу святиню, як «дарунок», чужоземній державі?! Таке стало б непростим гріхом перед нашими дідами-прадідами, які створили це диво для України-Руси і протягом багатьох століть боронили його, зберігаючи для нас, своїх нащадків.

За нинішніх історичних умов, зокрема незгод навіть поміж православними конфесіями, Успенський собор не повинен бути підпорядкований ніякій культовій конфесії. Він має належати всім громадянам України, з міжнародним статусом, який має Софія Київська. А вона водночас перебуває під міжнародною охороною ЮНЕСКО, Організації Об'єднаних Націй.

Доля Великої Паніматки України, її першої національної Академії є справою вже не лише культурною, а й політичною. Справою національної гідності. Тож не лишайтесь осторонь! Будьмо єдині, якщо ми — народ України.

Олесь СИЛИН,
заслужений архітектор, заслужений
діяч культури України, головний
експерт Всеукраїнського Фонду по
відтворенню пам'яток
ім. Олеса Гончара

Історія українського козацтва в російській і радянській історіографії, наскрізь пронизаній духом російського великодержавного шовінізму, висвітлювалася побіжно, поверхово і неохоче. Коли ж і писалося щось, то зчаста з перекрученнями, а то й із відвертими фальсифікаціями. Твердилося, зокрема, що козацтво було нібито деструктивною силою, нездатною ні до хліборобства, ні до ремесел, ані до заснування міст; насаджувалася тенденційний стереотип, за яким запоріжці змальовувалися як гуляки і п'яниці, дикі й жорстокі войовники, котрі в Бога не вірували, а якщо й захищали православну віру, то нібито тільки з кон'юктурних міркувань. Українська ж історіографія в особі її кращих представників (Дмитро Яворницький, Олена Апанович та ін.) переконливо довела, що козаки не тільки боронили свою Батьківщину, але були й державотворчим станом, котрий постійно дбав про розвиток освіти і культури, всіляко підтримував Православну Церкву.

Свідчень щодо цього більш ніж достатньо. Досить згадати про вступ Війська Запорізького на чолі з гетьманом Петром Конашевичем-Сагайдачним до Києво-Богоявленського братства задля підтримки Братського монастиря і Братського колегіуму (пізніше — Києво-Могилянської академії). Досить згадати Богдана Хмельницького, Івана Мазепу та інших гетьманів, котрі потужно підтримували Пра-

високий освітній рівень майбутнього гетьмана. Є тут і важливий матеріал для козацької генеалогії. Сподвижником М. Дорошенка виступає Михайло Томиленко. Він був батьком або близьким родичем сподвижника Богдана Хмельницького Василя Томиленка, чигиринського полковника, військового осавула, врешті наказного гетьмана, що поліг під Брацлавом 14 (4). XII 1654 року. З Василем Томиленком, без сумніву, був знайомий і онук Михайла Дорошенка — Петро, котрий був гетьманом України у 1665—1676 роках, а в часи гетьманату Б. Хмельницького — один із наймолодших за віком козацьких старшин.

Час вкладу до церкви не був випадковим. Такі вклади робилися часто перед початком або після походу. Якраз у 1618 році закінчилася тривала кампанія у Московській державі, в якій брали активну участь запоріжці. Саме вони ще у 1605 році посадили на престол Лжедмитрія I, саме вони громили московські війська по всій Московській державі, доходячи аж до Льодовитого океану та Сибіру, штурмували Москву. Серед вождів тогочасного Війська Запорізького слід назвати передусім Петра Конашевича-Сагайдачного та Михайла Дорошенка. Київ же був потужною тиловою базою запоріжців. Природно, що після укладання наприкінці 1618 року Деулінського перемир'я між Річчю Посполитою та Московською державою запоріжці йшли додому через Київ.

ГЕТЬМАН-БЛАГОДІЙНИК

вославну Церкву. Були й інші види благодійності. Так, запорізький гетьман Самійло Кішка на рубежі XVI—XVII століть подарував свій будинок у Києві під шпиталь, тобто притулок для старих і немичних людей та калік. У відділах стародруків ряду українських бібліотек і музеїв зберігається чимало книг, пожертвованих православним храмам не лише гетьманами та кошовими, але й простими запоріжцями. Пошуки в архівосховищах тривають і приносять нові і нові знахідки...

Нещодавно відомий знавець українських стародруків, кандидат історичних наук Маргарита Шамрай люб'язно вказала нам на унікальний запис, знайдений нею на маргінесах книги «Устав церковный», виданої 1610 року в Москві у друкарні Онисима Радишевського. Цей грубезний двотомний фоліант зберігається нині у відділі стародруків Центральної наукової бібліотеки ім. Вернадського НАН України під № 5526, куди він потрапив з бібліотеки Київської Духовної Академії. На аркушах 239—250 другого тому по нижніх берегах є дарчий запис, зроблений рукою Михайла Дорошенка, гетьмана Війська Запорізького у 1622—1628 роках (з перервами). Виявляється, що власне цей видатний діяч української історії разом зі своїм сподвижником Михайлом Томиленком подарував цю дорогу по тих часах книгу до храму Успіння Пресвятої Богородиці, що стояла тоді на Подолі.

Таким чином, маємо нарешті автограф славетного гетьмана! Досі було відомо лише кілька листів Дорошенка, але всі вони збереглися у польських копіях XVII століття. (Вони й писалися, судячи з усього, по-польськи, бо адресувалися представникам уряду Речі Посполитої.) Запис же на книзі «Устав...» зроблений українським кириличним скорописом дуже гарним каліграфічним почерком. Каліграфічний почерк, володіння церковнослов'янською мовою, знання історії (згадка про Перший Вселенський Собор 325 року, що зібрав 318 єпископів) засвідчують досить

Тут у 1619 році було скликано раду, на котрій вирішувалося питання подальшої зовнішньої політики Січі. Тоді частина козаків рушила на Захід, щоб узяти участь у Тридцятилітній війні (1618—1648). Тоді вони відзначилися у Чехії, Словаччині, Угорщині, Австрії, Німеччині, Італії... Інші подалися на Схід, на службу до грузинського царя та іранського шаха. Більшість же козаків стала готуватися до боротьби проти Османської імперії. У 1621 році українські козаки вкрили себе невмирущою славою у Хотинській війні, зупинивши армату турецького султана Османа II, котрий прагнув здобути Поділля та Галичину, розбити Польщу і покінчити з Січчю. Серед героїв Хотинської війни був, звичайно, і Михайло Дорошенко, який замінив на гетьманській посаді свого товариша — Петра Конашевича-Сагайдачного, що помер у 1622 році. Попереду ще буде гетьманування М. Дорошенка і нові походи, особливо похід на Крим у 1628 році, в ході якого він наклав головою під Бахчисараєм. Михайло Дорошенко був не тільки славетним воїном, але й освіченою та глибоковіруючою людиною, що засвідчує і його дорогоцінний дар Успенській церкві.

Нижче наводимо текст запису М. Дорошенка на аркушах подарованої ним книги: «Року 1619 м(іся)ца 15 дня, я, раб Божий Михайло Дорошенко поспол ис товаришами моима Михайлом Томиленком сию книгу «Устав», сиріч «Око церковное» друковани, до церкви Успения Пресвятой Богородици у мон(а)ст(ы)р(і) мурованая, вечно и непорушно; а хто бы міл сию книгу, глаголемы «Устав», от церкви божественной отдалити, книгу пожиток осягнути, на таковом нехай будет клятва с(вя)тых отец 300 и осминадесят, иже во Никеи, таковий розсудится з нами на Страшном Суді Х(ри)стові. Аминь».

о. Юрій МИЦИК,
професор, доктор
історичних наук

РЕЛІГІЙНІ СИМПАТІЇ ТА АНТИПАТІЇ ДОНЕЦЬКИХ МОЖНОВЛАДЦІВ

Мабуть, серпневі події навколо освячення Свято-Успенського собору Московським патріархатом у Лаврі таки добряче зіпсували настрої митрополиту Володимирі (Сабодану), незважаючи навіть на підтримку Президента України Леоніда Кучми.

Тому вже 5 вересня літак з митрополитом УПЦ Московського патріархату Володимиром приземлився в аеропорту Донецька, де би він мав отримати позитивні емоції.

Так і сталося.

Після зустрічі в резиденції архієпископа Іларіона — Свято-Никольському соборі з прихожанами митрополит зустрівся з головою облдержадміністрації Віктором Януковичем, який прибув на зустріч з букетом троянд. У них відбулася розмова віч-на-віч.

Після цього митрополит відбув знайомитись з храмами і каплицями області. А 7 вересня в Донецькому державному театрі опери та балету імені Анатолія Солов'яненка взяв участь у заходах з нагоди 2000-річчя Різдва Христового. Саме взяв участь, бо заходи були організовані Донецькою обласною та міською владами.

Великий букет квітів на вході до театру митрополиту вручив начальник обласного управління культури облдержадміністрації Валерій Стасевич.

У президії обабіч митрополита та архієпископа — голова Донецької облдержадміністрації Віктор Янукович та Донецький міський голова, народний депутат України, голова Партії регіонального відродження України Володимир Рибак.

У залі — батюшки, віруючі та представники державної влади.

Відкрив урочистості архієпископ Донецький і Маріупольський Іларіон (в миру Роман Шукало родом зі Львова). Він повідомив, що з обласною і міською владами Московський патріархат має повне взаєморозуміння. Назвав Віктора Януковича та Володимира Рибак своїми «соработниками», за допомогою яких відроджено багато храмів, повернуто Святогірську обитель, є сприяння у вирішенні всіх питань. Завдяки Володимирі Рибку продовжується будівництво кафедрального собору в Донецьку.

— Ми радіємо, — сказав архієпископ, — що наш народ підтримує «благодатную каноническую церковь». Уболовіємо, що на тілі Христовому кровоточить рана у вигляді церкви Київського патріархату. Однак у нас є надія, бо жодна церква Московського патріархату не перейшла в розкольників церкву (оце такі заявляють на об'єднання). Чим сильнішим буде голос Московського патріархату на Донбасі, тим міцнішою буде наша церква в Україні, — додав він на закінчення і надав слово голові Донецької облдержадміністрації Віктору Януковичу, який фактично зробив звіт (!?) перед митрополитом за пророблену ним роботу. Ми дізналися з цього звіту, що Московський патріархат має на Донеччині 385 парафій, 2 єпархії та 2 монастирі. Заявив, що ми глибоко поважаємо Іларіона, низько кланяємося Володимирі, підтримуємо їх у будівництві храмів. Минулого року при активному сприянні Донецької облдержадміністрації та міської влади в Донецьку розпочато будівництво Свято-Преображенського кафедрального собору. Іде будівництво в Макіївці, вже освячено храм у Маріуполі. Для функціонування монастиря передано приміщення лікарні (!). В рамках фестивалю «Золотий скіф» відбулася виставка ікон, видано книгу «Донбасс православный». Багато робиться для відновлення Святогорського монастиря. Є ще і невирішені проблеми, але ми переконані, що «...государственно-церковные отношения», які існують сьогодні, дозволять вирішити їх. Отакої, у нас церква відділена від держави і всі конфесії мали би бути рівні, але це тільки на папері.

Потім Донецький міський голова, народний депутат України Володимир Рибак розповів, як міська влада разом з облдержадміністрацією робить все для відродження церкви, щорічно в Донецьку споруджуючи нові храми. До 2000-річчя Різдва Христового за останні три роки в місті зведено 20 храмів і каплиць. Непередодні діє міста на Свято-Преображенському соборі було піднято хрест. Як відроджуються наші храми, так відроджуються наші душі, — підсумував Володимир Рибак.

Дивно, що міський голова привітав митрополита від усіх мешканців міста Донецька. Ніби він не знає, що у Донецьку зареєстровано 8 парафій УПЦ Київсько-

го патріархату, дві автокефальні парафії; діє з 1989 року парафія УГКЦ та більше 100 інших неправославних конфесій, серед яких і мормони, що вже побудували 8 молебних будинків. Причому землю під ці будинки незареєстрований тоді громаді мормонів виділяв ще в 1992 році тодішній міський голова, а теперішній народний депутат України Юхим Звягільський.

Звичайно, знає міський голова про існування Київського патріархату, бо під час візиту святішого патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета секретар Донецько-Луганської єпархії о. Володимир звернувся з проханням знайти можливість прийняти святішого Філарета з візитом ввічливості, але навіть відповіді не отримав.

На конференції надали слово протоієрею Ніколаю, який «просвітив» усіх. Виявляється, що хрещення Київської Русі Володимиром Великим — це початок Московської церкви. Будь-яка інша церква — це спільнота людей, що заблукали.

Виявляється, що митрополит Іларіон, який очолює Київську митрополію в 1051 році, був росіянином. Мабуть, бідний доповідач не знає, що в той час ще не було ні Росії, ні навіть згадки про Москву.

Уточнив він, що до приїзду архієпископа Іларіона в Донецьку було всього 5 храмів, а сьогодні близько 40. У приходах Донеччини служать 437 батюшок, виходить газета «Донбасс православный», дитячий журнал «Родник». Відзначив як знаменну подію канонізацію останнього московського імператора Ніколая...

Дуже бідавсь, що в Україні реєструються нарівні з Московським патріархатом інші секти. Сподівається, що в Конституцію України буде внесено статтю про статус Московського патріархату, бо, за його словами, 35 млн московських православних в Україні цього заслуговують.

І ось нарешті слово надали самому митрополиту УПЦ Московського патріархату Володимирі.

— Я маю доручення, — сказав він, — передати вам «привітствие» від Президента України Леоніда Кучми. Щось таке зачитав. А далі сповістив, що вже пройшли подібні конференції в Запоріжжі, Криму та Тернополі. Подякував Іларіону та духовенству, адміністрації області і міста за те, що перебувають у святій канонічній вірі, за те, що будують храми, за те, що зберігають церкву святого Володимира.

— Я хочу поблагословити дружбу між адміністрацією та Донецькою єпархією і відзначити орденами і грамотами за заслуги перед Московським патріархатом та з нагоди 2000-річчя Різдва Христового, — сказав митрополит Володимир.

І те, що далі відбулося, сразу поставило все на свої місця — із 24 нагороджених тільки один представник церкви — архієпископ Іларіон. А далі: голова Донецької облдержадміністрації Віктор Янукович, Донецький міський голова, народний депутат України Володимир Рибак, народний депутат України Юхим Звягільський, головний есбеушник області Юрій Самойленко, головний міліціонер області Володимир Малишев, головний прокурор області Віктор Пшонка, виконавчий директор корпорації «Індустріальний союз Донбасу» Сергій Тарута, директор шахти «Красноармійська-Західна» Леонід Байсаров, начальник управління у справах національностей, міграції та релігії облдержадміністрації Геннадій Костенко, начальник обласного управління культури Валерій Стасевич, начальник управління у справах преси та інформації Олександр Гурбич.

Серед нагороджених і міські голови, де з'явилися церкви УПЦ МП, — Маріуполь, Макіївка, Краматорська, Слов'янська, Красноармійська, Горлівка, Артемівська, Єнакієве та голови районів міста Донецька.

Ще був концерт. Тут виступав зразковий хор музичної школи з Докучаєвська, оркестр дитячого будинку № 1 з Донецька, який виконав чомусь до 2000-річчя «Во саду ли, в огороде», а далі лауреат премії імені Сергія Прокоф'єва ансамбль «Віола». Закінчився концерт виступом

хору Свято-Никольської парафії з Маріуполя дуже ефектно — вийшов батюшка і дуже голосно запропонував виконати «Многія лета» святішому патріарху Російської православної церкви Алексію II, митрополиту Володимирі, архієпископу Іларіону.

Потім ще раз «Многія лета» митрополиту Володимирі, державі нашій (правда, не уточнив який) і губернатору Віктору Януковичу.

Не було «Многая...» ні Президенту України Леоніду Кучмі, ні міському голові Володимирі Рибку, який сидів поруч з митрополитом Володимиром, бо «губернатора» на концерті вже не було.

Після цього, і це видно на фото, святі отці відправились досвятковувати ювілей в одному із найдорожчих ресторанів-казино «Африка». Донеччанам відомо, що менше ніж зі 100 доларами там робити нічого, але, видно, дуже хотілося сучасним батюшкам уподобитись «новим руским» і побачити шоу-балет, негрів-офіціантів та іншу екзотику.

Невідомо також, хто оплачував цю екзотику. Бо, як заявив митрополит Володимир на заключній прес-конференції, що церква сьогодні не живе на пожертви людей, бо люди бідні, а церква існує тільки завдяки спонсорам. Щодо об'єднання в одну Українську церкву митрополит заявив, що об'єднанню заважають політики, нардепи та некомпетентні люди.

А тепер замість коментарів пригадаймо, як минулого року «приймали» святішого Філарета, і стане ясно, за що нагороджені силові структури області, представники обласної державної адміністрації та інші державні особи.

Абсолютно очевидно, чому парафії УПЦ КП реєструвались роками, а іноді парафії, які подавали свої документи на реєстрацію як УПЦ КП, опинялись в УПЦ МП. Це було зроблено заступником начальника у справах релігій з 1982 року, колишнім номенклатурником КПСС Іваном Прокопенком, який, звільнившись з державної служби, отримавши державну пенсію, вже наступного дня пішов працювати в єпархію Московського патріархату як фахівець з церковно-державних відносин.

І тепер стає ясно, чому на бланку Донецької облдержадміністрації 9.04.1998 року друкується пропозиція про скасування рішення Донецького міськвиконкому № 15/2 від 21.01.98 року «Про надання Донецько-Луганській єпархії УПЦ Київського патріархату земельної ділянки для проектування і будівництва кафедрального собору», яка підписана начальником управління у справах релігій, а тепер ще й орденоносцем Московського патріархату Геннадієм Костенком. І вже 29.04.1998 року Донецький міськвиконком видає інше рішення № 117 «Об отмене...», в якому не обґрунтовано підстави для відібрання цієї земельної ділянки в УПЦ КП. Єпископ Донецький і Луганський УПЦ КП Юрій звернувся до міського голови Во-

лодимира Рибка з проханням забезпечити в Донецьку деклароване Конституцією України право рівності всіх релігійних організацій перед законом і не відбирати землю.

Замість відповіді, вже через день, московське духовенство без виділення земельної ділянки і проекту заклало перший камінь у будівництво своєї «часовні» на честь новомучеників російських на тому місці, що було виділено УПЦ КП і розташоване в одному кілометрі від місця зведення Свято-Преображенського кафедрального собору Московського патріархату. Сьогодні каплиця вже побудована, на Свято-Преображенському соборі нещодавно урочисто, у присутності офіційної делегації з Москви та найвищих держслужбовців області піднято хрест. Ще одну каплицю — пам'яті загиблих шахтарів — міська влада передала чомусь у власність УПЦ МП. Обласна державна адміністрація ліквідувала парафію Івана Затворника УПЦ КП в Макіївці, забрала приміщення і незаконно передала його УПЦ МП. Судову справу за позовом парафії цієї парафії УПЦ КП Ворошиловським райсудом Донецька (суддя Олександр Мусієнко) з квітня 2000 року навіть не призначено до розгляду.

Дії і заяви найвищих державних обласних чиниш про те, що вони визнають тільки одну церкву, а саме Московський патріархат, служать «зеленим світлом» для московських церковників у їх чорній справі — боротьбі з УПЦ КП навіть кримінального характеру: три роки тягнулася судова справа за право володіння приміщенням Спасо-Преображенського кафедрального собору УПЦ КП, яке законно передане у власність громаді ще в 1995 році.

Тобто донецька державна влада міцно зрослась з іноземною імперською церквою, розбудовуючи їхні храми, захищаючи інтереси так званої канонічної і благодатної, яка не допускає наш народ до єдності, міцно утримуючи Україну в сфері впливу Москви. Але, незважаючи на все це, Київський патріархат в нашому зросійщеному краї розбудовується і вже нараховує 71 парафію, 59 з яких зареєстровані, а 4 перебувають у стадії реєстрації.

Протягом чотиригодинного церковно-державного дійства в театрі не прозвучало жодного українського слова. І державні мужі, і московські церковники послугували виключно мовою Москви. Оформлення сцени теж мовою сусідньої держави — замість державного — герб Донецької області, на якому напис: «Возможность доказана делом».

Справді: кожен сьогодні визначається, чи він з Христом, чи з антихристом. Чи він служить — Богові й Україні, чи антихристу і Москві.

Марія ОЛІЙНИК,
заступник голови Донецької обласної «Просвіти»

РЕВОЛЮЦІЯ НА ГРАНІТІ

Десять років тому в центрі Києва голодували українські студенти

Надмірна прагматичність сучасної молоді є занадто контрастною порівняно з романтичністю та ідеалістичністю генерації початку дев'яностих, тому багато хто із ностальгією згадує дух буремних тогочасних подій.

Ковток свободи, юнацький максималізм, незадоволення існуючим станом речей та нестримне жадання змін вилились в оксамитову українську революцію, якій передувало студентське голодування.

2 жовтня 1990 року на площу Жовтневої революції (нині Майдан Незалежності) вийшла перша група молоді, яка представляла «Студентське братство», Союз українського студентства та Українську студентську спілку. Під вечір вони швидко й організовано облаштували власний табір, який був проголошений «територією, вільною від комунізму».

Голодуючі виступали проти підписання Україною союзнного договору та вимагали відставки тодішнього прем'єр-

міністра Віталія Масола, розпуску Верховної Ради і призначення виборів на багатопартійній основі.

Влада не зважилася на демонтаж табору, хоча представники тодішньої комуністичної «групи 239» у парламенті закликали до силового розв'язання проблеми.

За кілька днів тисячі молодих людей підтримали вимоги голодуючих, що вилилося згодом у значні масові заворушення в Києві. Страйк оголосили більшість навчальних закладів столиці і Західної України, почали зупинятися заводи, фабрики та шахти. Йшла робота над підготовкою політичного страйку.

Поряд із цим світова і українська громадськість надала безпрецедентну підтримку голодуючим. Головопштамтими днями був завалений телеграмами і листами української та світової громадськості, вийшов із Компартії Олесь Гончар.

17 жовтня, після відставки голови уряду Віталія Масола, Верховна Рада прийняла постанову за підписами пред-

ставників парламенту і голодуючих студентів...

Вони перемогли, оскільки значну частину їхніх вимог було виконано. Події того часу дістали згодом назву «Студентська революція на граніті». Тепер це вже історія. Поряд із виступами китайської молоді на площі Тяньаньмень, голодування українських студентів стало однією із найпотужніших і, що важливо, ефективних молодіжних акцій кінця XX століття.

Мрія молодих романтиків та ідеалістів здійснилася... Всі вони вже понад дев'ять років є громадянами держави, за свободу якої у жовтні дев'яностого ризикували власним здоров'ям і життям.

Але чи у повному обсязі здійснилися їхні тодішні бажання, їхнє бачення власного майбутнього? Чи такою, як сьогодні, вони уявляли незалежну Україну?

Ймовірно, що ні. А соціально-економічна ситуація та нинішній стан демократії доводять, що Україні далеко до ідеалу, заради якого десять років тому голодували українські студенти...

ЗМІНИ В УРЯДІ: ВІДСТАВКА БОРИСА ТАРАСЮКА

В останню п'ятницю вересня більшість українських засобів масової інформації повідомили про те, що Президент України Леонід Кучма звільнив міністра закордонних справ Бориса Тарасюка у зв'язку із переходом на іншу роботу.

Незважаючи на те, що чутки про можливість його відставки ходили давно, події, які відбулися напередодні (лист Пайфера та Фрейзера), змушують думати, що це сталося саме зараз не випадково.

Як відомо, Борис Тарасюк був палким прихильником прозахідного зовнішньополітичного курсу, тому його відставка викликала занепокоєння деяких оглядачів як можливість «корекції» української зовнішньої політики.

Однією із найбільш ймовірних причин відставки міністра називають посилення тиску Москви, де позиція та погляди Б. Тарасюка викликали неприховане роздратування. Інша версія базується на тому, що Борис Іванович мав багато ворогів у середині власного відомства і не зміг згуртувати навколо себе дієву команду, внаслідок чого став жертвою внутрішніх інтриг у МЗС. Приводом могла стати і не зовсім позитивна стосовно України доповідь моніторин-

гового комітету Ради Європи. А останньою крапкою невдоволення міністром міг стати лист послів США і Канади та голів місій Всесвітнього банку і Європейського банку реконструкції та розвитку щодо бюджетного процесу до Президента України, який був сприйнятий на Банківській як своєрідна форма втручання у внутрішні справи держави. Кажуть, що Б. Тарасюк підтримував точку зору авторів листа.

Узагалі ж, які б сьогодні версії не висувалися і не обговорювалися, можна припустити, що всі ці чинники тією чи тією мірою могли вплинути на рішення про відставку міністра.

Головне: як заявили представники української влади, ця подія не вплине на зовнішньополітичний курс, оскільки він визначається Президентом, а не міністром. А якщо зовнішня політика ставатиме дедалі більше проукраїнською, то від цього держава і суспільство тільки виграють.

Р. С. Президент України Леонід Кучма представив МЗС нового керівника зовнішньополітичного відомства Анатолія Зленка і заявив про незмінність стратегічного курсу України на міжнародній арені.

ЧОГО ПРИЇЗДИВ ЖИРИНОВСЬКИЙ?

Приїзд 5 жовтня у Київ скандально відомого Володимира Жириновського, нині віце-спікера Держдуми Російської Федерації, відбувся, як повідомлялося, у рамках плану співробітництва між парламентами Росії та України. Водночас несподіваність його появи у стінах Верховної Ради (про приїзд Жириновського депутати дізналися від Івана Плюща, який поінформував колег про лист російського посла з проханням прийняти віце-спікера Держдуми), таємничість його справжньої мети приїзду в Україну (офіційний привід — врегулювання госпрозрахунків між Україною і Росією) викликали неоднозначну реакцію народних депутатів.

Як відомо, Жириновський нещодавно ініціював постанову Держдуми про вивчення останніх подій в Україні. Коментуючи повідомлення СБУ про розкриття антиконституційного замаху, він охарактеризував його як «провокацію», оскільки, на його думку, працівники СБУ натякали на участь у замаху «руки Москви». Він зокрема заявив, що: «Такі ворожі акції проводяться задля того, щоб знову нас зіштовхнути. Москва знає про це, і я хочу, щоб про це в Україні також знали. З'являться документи, що начебто в Україну постачали зброю, і покажуть проходження цієї зброї через митницю і при-

кордонні пункти». Цими висловлюваннями Жириновський фактично підтвердив думку народного депутата від УНР Богдана Бойка про те, що головна мета його приїзду — не врегулювання госпрозрахунків, а захист «советских офицеров», котрі звинувачуються СБУ у підготовці антиконституційного замаху.

Отже, надмірна зацікавленість справою «советских офицеров», яку виявляють московські політики, унаочнює ймовірність того, що в Москві справді знали про підготовку замаху в Україні. А публічні заяви Жириновського, як і деяких російських ЗМІ, можна сприймати аж до навпаки, оскільки є прецедент відвертої брехні із перекручуванням інформації у справі Білозора. Як відомо, Доренко і Жириновський галасували про те, що «у Львові двоє націоналістів убили російського співака, який співав російською мовою». За аналогією із цим випадком можна припустити, що до замаху в Україні справді причетні певні сили у Москві, а Володимир Вольфович є їх безпосереднім представником, оскільки своїми заявами намагається вплинути на процес розслідування. Як би там не було, а Жириновський як піармен працює не гірше прес-центру СБУ.

ВІДНОВЛЮЄТЬСЯ ПОСТАЧАННЯ ТУРКМЕНСЬКОГО ГАЗУ В УКРАЇНІ

Президенти України і Туркменістану Леонід Кучма і Сапармурат Ниязов провели у Ашгабаті переговори, в результаті яких підписана домовленість про те, що у 2000 — 2001 роках Україна отримає 35 млрд кубометрів газу, із яких 5 млрд кубометрів за ціною 38 доларів, а решта — 40 доларів за кубометр.

Розрахунки за газ будуть здійснюватися на 40 відсотків валютою, а на 60 — товарами і реалізацією інвестиційних проектів у 2000 році, та відповідно 50 відсотків на 50 відсотків у 2001 році.

У результаті домовленості Київ унезалежнює себе від монополії постачання російського газу, а Ашгабат, навпаки, позбувається російської монополії на

споживання туркменського газу.

У цілому ж для національної безпеки обох країн буде вкрай вигідним спорудження у перспективі нового газопроводу, який передбачає транспортування туркменського газу в Європу через Азербайджан, Грузію та Україну. Наприкінці серпня віце-прем'єр з питань ПЕК Юлія Тимошенко представила гро-

мадськості розрахунки техніко-економічних показників цього газопроводу.

Реалізація такого проекту стала б значною геополітичною перемогою як України так і Туркменістану.

Коментарі підготував
Володимир ІЩУК

«ЩЕ КВІТТЯМ ЗІЙДУ Я В ПОЛЯХ УКРАЇНИ...»

Ім'я Олесь Гончара в Україні відоме, як кажуть, — і старому, і малому. Із прозовим доробком майстра слова пов'язані незаперечні здобутки української літератури, визнання нашої літератури і на теренах колишнього Радянського Союзу, і далеко за його межами. І ось перед читачем нова книга поезій — «Поетичний пунктир походу».

Слово за тобою, читачу! Подібні видання не повинні залишати байдужими шанувальників красного письменства. Попереду оцінки фахівців, дискусії, думка читачів, підсумки. Сьогодні ж можна з певністю сказати, що читач отримав небуденну книгу, напоєну життєвою снагою, ширістю і до певної міри — особистісним, майже щоденниковим пафосом. Тільки безсердечна людина може лишитися байдужою до рядків:

Крізь сіре сіється сито
Дощик осінній.
Мабуть, нам більше не питу
Кубки весільні.
Мабуть, нам більше не бачить
Ранки весняні,
Чуєш, як сосни плачуть,
Од горя п'яні.
Чуєш, як степ ридас
Без вільного плуга.

А долі не жди, немає,
Одна лиш наруга.
Одна лиш наруга зухвало
Свистить нагаями.
Скільки вже тих не стало,
Які були з нами!
Близькі вже стали далекі,
Ми гинем нізащо.
У вирій летять лелеки,
Як юність пропадає.

Життєва повнота і художня переконливість цих строф — незаперечні! Як незаперечне й те, що з усіх віршів Олесь Гончара до нас промовляє особистість. Це не ті вірші, де часто важко зрозуміти, хто їхній автор.

Поезії Олесь Гончара написані в кращих традиціях неокласиків. Вони, на мою думку, мають дотичність до «неокласичного» своїм інтелектуальним рівнем, умінням неокласиків схопити емоційно-настрійову сторону життя. Тут є над чим міркувати, зіставляти, аналізувати, дискутувати... Ось Гончарева строфа: «Ранець візьму на плечі, в кишеню — паперу лист. Піду, невідомий предтеча, у вітряний чорний світ...» Своім настроєм вона нагадує строфу М. Драй-Хмари...

Але асоціації в кожного свої! Одне слово, є про що говорити, є над чим думати. Є впевненість у тому, що Гончар

рева муза «зійде квіттям в полях України».

Видання здійснене видавничим центром «Просвіта», редактор і автор післямови Любов Голота. Книгу можна замовити за адресою: Київ-1, завулок Музейний, 8.

Василь ОСАДЧИЙ

КОРИСНА Й ПОТРІБНА КНИЖКА

Хоч давно перебуваю на так званому заслуженому відпочинку, але проблеми освіти цікавлять мене дотепер. Знаю, що підготовка до різних шкільних заходів займає в учителів багато часу. Недавно потрапив мені в руки збірник сценко і п'єс для дітей Богдани Дерій «Мудрість хитрості — не сестра». І я подумала: ось готові сценарії до шкільних свят та п'єси для шкільної художньої самодіяльності.

Патріотичні і повчальні, часто веселі сценки для дошкільнят і учнів написані цікаво й дохідливо. Тут є сценки для святкування роковин Т. Шевченка («Дивний сон»), Свята матері («Бабусина легенда»), а до Дня вчителя сценка «Козацькому роду нема переводу» сприятиме патріотичному вихованню дітей. І не тільки цей, а й усі інші твори збірника перейняті любов'ю до України, народу, дохідливо розповідають про важливі, серйозні речі.

Діти залюбки гратимуть у цих драматичних творах, які виховуватимуть любов до України, рідної мови, формуватимуть громадянську самосвідомість молоді.

Ядвіга ФЕДИК

ЖАГА НАЦІОНАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Книжка Івана Діака, народного депутата України, «Українське відродження чи нова русифікація?» належить до тих видань, які покликані новим, доленосним для України духом часу і авторським, не-приспаним сумлінням та непідробним патріотизмом. Книжка позначена жагою національної справедливості, любов'ю до рідного народу, увагою до точних знань (історичних документів, статистичних даних, навіть секретних матеріалів), якими автор послуговується при створенні цієї, по-своєму унікальної, книги. Хочеться сказати — нарешті не голослівні вигук, а дослідження по суті справи!

На сторінках цього видання йдеться про ті митарства, поневіряння, які випали на долю нації (її носіїв — свідомих синів свого народу), національної ідеї, а також — української мови.

Автор часто має власний, нетрадиційний погляд на історичні події, пам'ятки культури, на життя культурних діячів, їхні непрості, драматичні стосунки із владою. Він ілюструє свою оповідь твердженнями із «свіжих» праць (маються на увазі донедавна замовчувані праці істориків — Д. Антоновича, Н. Полонської-Василенко, О. Субтельного та багатьох інших), документів, партійних постанов...

Іван Діак уміє узагальнити думки, виступи патріотично налаштованих людей на захист української мови, надати їхньому звучанню історичного розуміння проблеми. Хочеться наголосити й на аналітично-пошуковому умінні автора примножувати знання читача. Він компетентно розтлумачує жандармські процеси, які відбувалися щодо української

мови та її носіїв із боку влади від найдавніших часів і до сьогодні.

Іван Діак вибудував оригінальну систему прочитання духовної і матеріальної культури України з прадавніх часів, аналізуючи її найболючіші сторінки.

Важко порохувати всі заборони, що випали на долю української мови. До речі, у Додатках друкується цілий корпус документів, що були спрямовані на нищення українства.

У книзі «Українське відродження чи нова русифікація?» автор досліджує багато національних проблем, враховує їхній історичний аспект. Його працю, без перебільшення, можна вважати визначним явищем у галузі соціологічних та історичних студій.

Василь ОСАДЧИЙ

ПОКИ СОНЦЕ ЗІЙДЕ...

На вулицях наших міст Києва, Львова, Тернополя багато книжок, але всі вони — російськомовні, а тематика їх здебільшого детективна та сексуальна. Українських книжок, як кажуть, — не знайдеш зі свічкою. Добре хоч, що у Львові щорічно проходить форум видавців, всеукраїнський ярмарок книги, в якому беруть участь понад 350 видавців та підприємств книжкової торгівлі. Що ж відбувається: книжки видаються, а на полицях їх майже нема? А все через те, що в діючому законодавстві книготоргівля прирівнюється до торгівлі промисловими чи продовольчими товарами. Від неї вимагають сплати податків — плати за право на торгівлю, патенти, такі ж ставки за оренду приміщення і т. д. Пригадаймо ситуацію: коли років три тому у Верховній Раді слухалося питання «інформаційного простору». На трибуні виконуючого обов'язки міністра інформації запитали, чому занепадає торгівля книгами. Він заявив, що до книгарні такі ж вимоги, як і до крамниці різних товарів... Тут потрібне розуміння саме урядовими колами наявної проблеми.

Книгу продовжують ставити в один

ряд із горілкою, тютюном, ковбасою... Таке становище, зокрема, і в нас на Тернопільщині. Обласне Товариство «Просвіта», під егідою якого працює книжкове товариство «Підкова», протягом багатьох років зверталося до місцевої влади з проханням надати приміщення під книгарню. Нам було нагадано лише, що «приміщення купує той, хто має гроші».

Міського голову п. Кучеренка просили надати хоч якусь підтримку книжковим кіоскам, що працюють у мікрорайонах... На це прохання реакція була своєрідна: «Про те, що десь немає книгарні, скарг не надходило».

Інший високопоставлений чиновник на прохання про переміщення книжкового кіоску заявив: «Кіоски будемо зносити, книжок і так ніхто не читає». А ще штрафи за торгівлю в недозволеному місці! На сьогодні підтримки потребує книготоргівля. Рентабельність її дуже низька. Роздрібна торгівля ледве зводить кінці з кінцями. Одне слово, шановні державці, «поки сонце зійде, роса очі виїсть».

Василь ЖЕРЕБУХ, м. Тернопіль

ГРАФ, ЛЬОТЧИК, ПИСЬМЕННИК

У Французькому культурному центрі (Institut Français L'Ukraine) з великим успіхом проходить документальна виставка, присвячена життю і творчості видатного письменника, художника і льотчика Антуана де Сент-Екзюпері (1900—1944).

Надзвичайний інтерес викликають рідкісні високопрофесійні фотографії, де увічнено короткий, але такий стрімкий, мов блискавка, життєвий шлях автора всесвітньо відомих творів «Нічний політ», «Планета людей», «Лист до заручника», «Цитадель», сатирично-філософської казки «Маленький принц» та багатьох інших. Маємо змогу побачити світліни батьків письменника, його сестер, улюбленого брата Франсуа, його друзів, колеґ-льотчиків, а також його чарівну дружину Консуело. Дивуєшся тільки: де він знаходив час для літературної праці? Адже робота і цивільного, і військового пілота (тим паче, льотчика-випробувача!) вимагає цілковитої, абсолютної самовіддачі.

Мимоволі зринають у пам'яті рядки з юнацьких віршів Олесь Гончара, палкого прихильника і однодумця Антуана де Сент-Екзюпері: Співаю стріло! Як і ти, Прожити б хотів життя. Вперед блискавицею йти, Не знати назад вороття. Глибока, щиросердна подяка організаторам цієї небуденної події в мистецькому житті Києва!

Л. О.

СВІЧЕЧКОЮ СЛОВА

5 жовтня ц. р. у Будинку вчителя пройшов творчий вечір Володимира Забаштанського — відомого українського поета, лауреата Національної премії України імені Т. Шевченка. Вечір відбувся з нагоди 60-річчя від дня народження.

Ювіляра привітав секретар Національної спілки письменників України Юрій Мушкетик. Вечір вела землячка Володимира Забаштанського Ніна Гнатюк. Особливо зворушливо звучала поезія у талановитому виконанні Галини Степанової. Вітало поета і Вінницьке земляцтво у Києві. Знаменно, що першим лауреатом щорічної премії імені Євгена Гуцала, яку заснувало Вінницьке земляцтво, став Володимир Забаштанський. Поетові надіслали свої привітання Голова Київської міської адміністрації Олександр Омельченко та Президент України Леонід Кучма.

Вітали поета і численні організації, земляки, друзі та шанувальники його таланту, звучали пісні. Академік НАНУ Іван Дзюба у своєму виступі наголосив на цілісності і правдивості таланту Володимира Забаштанського. Найбільшою ж радістю для поета були дві книги, які вийшли до ювілейної дати, — том поезій «Свічечкою слова» (Жмеринка, 2000) та перевидання збірки віршів «Браїлівські балади» (Український письменник, 2000).

Нехай палає на всю Україну Ваше слово, дорогий ювіляре! З роси й води!

Редакція газети «Слово Просвіти»

Шановні колеги і друзі!

З великим задоволенням чекаю надходження кожного нового числа головної нашої газети — «Слово Просвіти».

Концептуально підтримую викладені думки і судження Юрія Ілєнка у статті «PR — мовна війна». Вважаю, що вона заслуговує уважного і вдумливого опрацювання усіма, хто причетний до справи духовного визволення українського народу, хто усвідомлює ступінь загрози для нашої мови, а отже, і для майбутнього нації. Протягом вересня у провітрянських осередках Миколаївської області пройде обговорення цієї статті-сценарію, і пропозиції будуть надіслані в редакцію «Слова Просвіти».

Леонід РЖЕПЕЦЬКИЙ,
заступник голови Миколаївської
крайової організації Товариства
«Просвіта» імені Т. Шевченка

Цього року українці Канади відзначають 60-річчя заснування Комітету Українців Канади (КУК), а наступного — 110-річчя нашого поселення в цій країні. Обидва ювілеї створюють добру нагоду згадати всім нам про цю країну, яка для багатьох стала другою Батьківщиною.

Про те, що козаків на своїх чайках перепливали океан і дісталися до Канади і Америки, згадує у своїх спогадах український православний священник з Київщини, що висвятився на Афонській горі, — о. Агапій Гончаренко, який служив у російському посольстві в Афінах у Греції. Він побував у Туреччині, Єгипті, Англії, у 1865 році опинився в Нью-Йорку, а згодом аж на Алясці. Там він зустрів на-

Еміграція до Канади молодша від еміграції до США, а число її в 1892—1914 роках перевищило 100 тисяч (за Енциклопедією Українознавства, т. 3, за редакцією професора В. Кубійовича). Емігрували в основному бідні селяни з Галичини, Буковини, Лемківщини та інших місцевостей.

7 вересня 1891 року вважають часом прибуття до Канади перших поселенців — Івана Пилипа і Василя Ялиняка. Деякі дослідники пишуть, що й раніше на Канадську землю приїжджали українці.

У 1991 році українці Канади з великим ентузіазмом відсвяткували століття свого поселення. Цей ювілей збігся з відновленням незалежної Української

ДВА ЮВІЛЕЇ В КАНАДІ

щадків давніх козаків. Видавав газету «Аляска Гералд», в якій не лише описав життя українських емігрантів, а також друкував твори Т. Шевченка.

Покидали рідні хати і рідну Україну наші емігранти й перед більшовицькою навалою під час Другої світової війни. Через складну перевірку табірному режиму виїжджали вони на Захід, особливо до Канади. Еміграція до Канади була двоякою: одні тікали від неминучої більшовицької каторги, інші були зібрані на примусову працю в Німеччину. На підставі досліджень можна твердити, що друга соціальна еміграція до Канади починається у другій половині XIX сторіччя. Вона набирає широкого розмаху, коли еміграційні агенти в Західній Україні масово агітували бідних селян і ті почали заселяти переважно Західну Канаду — Альберту і Манітобу. Ці еміграційні події докладно дослідив і описав д-р Михайло Г. Марунчак у «Історії українців Канади», I том (1968) і II том (1974). Його книги вийшли накладом Української Вільної Академії Наук у Канаді і є енциклопедичним джерелом про понад 110-річну історію української еміграції до цієї країни. Автор глибоко і докладно аналізує політичну і соціальну ситуацію в Україні, внаслідок якої зростала еміграція до Канади.

Кожна людина має не лише своє місце на Землі, але й свою батьківщину. Для кожного чесного українця, незалежно від місця перебування, його Батьківщиною є Україна. Вона зворушує і скріплює в нас набожність та глибоку пошану до місця народження свого роду. Ця духовна органічна злука із своєю Батьківщиною у перших поколіннях емігрантів і донині залишається міцною.

Ярослав СТЕХ, Торонто, Канада

СОСНІВСЬКИЙ БАРД

«Наша дума, наша пісня не вмре, не загине...» І не тільки завдяки високій виконавській майстерності відомих професійних хорових колективів і незрівнянних індивідуальних виконавців. Але й тому вона безсмертна, вічна, що в глибинах співучого народу нашого нерідко спалахують таланти яскраві, всебічно обдаровані, самовіддані...

Ось такий наш шахтар за професією, соснівець Сергій Виноградський. На його перший творчий п'ятирічний ювілей і день народження мешканці міста завітали цілими родинками. І чимало друзів-шахтарів, молоді завчасно заповнили глядацький зал Соснівського Народного дому «Просвіта».

Про творчий доробок Сергія розповіла директор Народного дому Іванна Хитряк.

І звучала того липневого вечора дивопісня поета, композитора-барда Сергія Виноградського. Творчий доробок ювіляра — це його сто двадцять пісень, виступи у ста концертах, а сольних концертів уже більше десяти. Радо, із захопленням зустрічали Сергія прихильники пісенного мистецтва у Червонограді, на Сокальщині, у Львові. Не обминуло увагою і телебачення.

Сергій Виноградський творчо співпрацює з Червоноградським літоб'єднанням імені В. Бобинського. Палітра його пісенної творчості багатоманітна: від лірики інтимної, філософської — до героїки минулого. Його запрошують часто на творчі вечори, тематичні ранки до шкіл міста.

Ювіляра вітали міський голова Я. Тунгусова, поети Червонограда, представники Народного дому, громадськості міста, друзі, рідні.

На початку липня Сергій Виноградський повернувся з одинадцятого Всеукраїнського фестивалю мистецтв національних культур України «Ми — українці», що проходив у місті Приморську Запорізької області на березі Азовського моря. Наш бард став дипломантом.

Степан БАГЛАЄВИЧ,
член ради Соснівського міського
об'єднання Товариства «Просвіта»
імені Т. Шевченка, Львівська область

НА ЗДОБУТТЯ ПРЕМІЇ імені ІВАНА ОГІЄНКА

З 10 вересня по 10 грудня триває висунення претендентів на здобуття всеукраїнської премії імені Івана Огієнка (Огієнківської премії 2001 року, заснованої Всеукраїнським товариством Івана Огієнка, Національною спілкою письменників України, Житомирськими обласними адміністраціями та обласною радою, Фондом сприяння розвитку мистецтв України) за заслуги в галузях літератури, мистецтв, науки, освіти, громадської, політичної та духовної діяльності, спрямованої на утвердження державності України, миру і злагоди в ній.

Огієнківська премія надається особам або групам осіб незалежно від місця їх проживання, національності, статі, віросповідання, расової належності, стану здоров'я, громадянства; вона також може присуджуватися посмертно, якщо кандидат у лауреати висувався за життя.

Претенденти на здобуття премії висуваються осередками Всеукраїнського товариства Івана Огієнка, творчих

спілок і об'єднань в областях, районах, установах, підприємствах і організаціях, які налічують не менше трьох членів, а також іншими громадськими об'єднаннями, підприємствами, установами, організаціями, науковими, освітніми, культурними, церковними закладами, органами державної влади і управління, міністерствами, відомствами та їх галузевими підрозділами, що діють як в Україні, так і за її межами.

Правом висунення претендентів на здобуття Огієнківської премії користуються провідні вчені, письменники, культурні, державні, освітні та церковні діячі, широковідомі своїми дослідженнями, творами або внеском що вивчення, узагальнення, популяризації, увічнення спадщини Івана Огієнка, а також Комітет у справах премії імені Івана Огієнка (не більше двох).

Матеріали на висунутих претендентів включають:

а) обґрунтоване подання осередку гро-

маського об'єднання, підприємства, установи, організації, закладу, органу державного або галузевого управління, завірне відповідною печаткою і підписом керівника, або подання вченого, письменника, державного, освітнього, церковного діяча, лауреата Огієнківської премії попередніх років, що відповідає вимогам, передбаченим у пункті 3.2 Положення про премію імені Івана Огієнка, підписане та завірне за місцем його роботи, проживання або нотаріально;

б) особовий лист обліку кадрів із вклеєною фотокарткою, завірений за місцем роботи або проживання;

в) список наукових, літературних, музичних, художніх праць, що відображає внесок претендента (кожної особи з групи претендентів) у вивчення, розробку, узагальнення, популяризацію наукової, літературної, перекладацької, духовної спадщини І. Огієнка, його державної, освітньої, церковної діяльності; список завіряється підписом претендента (підписом кожного з групи претендентів) або особою, керівником підприємства, установи, організації, об'єднання, що висувають претендента;

г) праці претендента: книга, монографія, серія книжок, мистецький твір (його репродукції, кольорові та чорно-білі фотографії, слайди), музичні твори (їх нотні та магнітофонні записи), опис державної, освітньої, церковної діяльності, підтверджений відповідними документами і свідченнями, інші форми видатних заслуг у вивченні, збереженні, розробці, узагальненні, упровадженні, популяризації духовної спадщини Івана Огієнка, розвитку української духовної культури і української державності.

Матеріали на кожного претендента (кожну групу претендентів) мають бути

надруковані на машинці через два інтервали, підшиті у швидкозшивачах, з помітками «1-й примірник» і «2-й примірник» у правому верхньому кутку, містити нумерацію аркушів і опис документів, що містяться у кожному з них, а також опис праць претендента (групи претендентів), які надсилаються (передаються) до Комітету додатково (книги, мистецькі твори, магнітофонні касети, фотографії тощо).

На титульній сторінці обкладинки швидкозшивача робиться наклейка з надрукованим на машинці прізвищем, ім'ям та по батькові претендента (кожного з групи претендентів).

Матеріали, надіслані або передані Комітетові з Огієнківської премії, не рецензуються і не повертаються.

Допускається повторне висунення претендентів (груп претендентів), які не здобули Огієнківської премії в поточному році, протягом наступних років без будь-яких обмежень.

Не допускається присудження премії імені Івана Огієнка за заслуги, відзначені Національною премією імені Т. Шевченка, та у випадку, коли доробок, відзначений попередньою відзнакою, становитиме основну частину заслуг, представлених до нагородження Огієнківською премією.

Реєстрація висунутих претендентів (груп претендентів) завершується 10 грудня на підставі надісланих у двох примірниках матеріалів (м. Житомир, майдан Рад, 1, Житомирська обласна рада, Комітетові з премії імені Івана Огієнка).

Віктор БАЛЮРКО,
відповідальний секретар
Комітету у справах премії
імені Івана Огієнка

ЗУСТРІЧ У БЕРЕСТІ

З нагоди Дня незалежності 19 серпня у Бересті відбулася зустріч просвітян та представників інших українських громад (нині їх у Бересті налічується п'ять) — Українського громадсько-культурного об'єднання Брестської області (голова М. Козловський), новоствореного Товариства української мови і школи імені Д. Фальківського, яке очолив колишній голова «Просвіти», юрист Олег Пархон... Були на зустрічі не тільки українці, а й білоруси, що переймаються українськими справами. Зі словом-привітанням виступив голова громадського об'єднання «Просвіта» імені Т. Шевченка у Брестській області (Білорусь) Михайло Петрукович.

Антон ЦВИД,
член «Просвіти»

Микола ЖУЛИНСЬКИЙ

ЯК ВГАМУВАТИ ДУХОВНУ СПРАГУ, АБО ПОШУКИ ШЛЯХІВ НАБУТТЯ ВТРАЧЕНОЇ БАТЬКІВЩИНИ

*Не я один духовну спрагу маю,
Не я один так серцем голодую,
Багато нас таких.*
Леся Українка. «В катакомбах»

ГАРЯЧА МОВА З ВУЛКАНУ НА ІМ'Я НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

Згадую Неаполь 89-го, засідання оргкомітету, присвячене створенню Міжнародної асоціації українців, блукання вулицями німої Помпеї... Тиша, настояна на віках. Заціплення від жаху, здавалось, зачайлось у цих оголених від попелу і мови вуличках — будівлях. Зринає думка, що ми йдемо по дну гігантського кратера вулкану в якому німотно принишкили омертвілі вікна і згаслі цивілізації.

Професор-візантолог Гарвардського університету Ігор Шевченко дотепними словесними штрихами накладає світлотіні естетичного опанування римлянами публічних та інтимних сфер щоденного буття, а нам здавалося, що ми зазираємо у тимчасово залишені будинки, боячись, аби господарі не застали нас за цим непристойним заняттям.

— А ось біля цих воріт на вході до міста відкопали римського легіонера, який стояв на варті і не зійшов під смертельною загрозою бути жаживо засипаним гарячою лавою. «Він загинув, бо його забули зняти з поста», — величаво прорік професор Шевченко і замислився.

Згодом у «Сутінках Європи» Освальда Шпенглера я вичитаю захоплення цим римським легіонером як уособленням величчя обов'язку. Самопожертва в ім'я обов'язку? Чи усвідомлена ця самопожертва? Думаю, ні, але це Освальда Шпенглера не цікавить. Головне — виконання обов'язку. Символ досконалості римської цивілізації і знак культури. Культури довершеної і завершеної, бо, за переконанням Освальда Шпенглера, національні культури — замкнуті системи, які не здатні одне одного зрозуміти. Це самодостатні організми, які народжуються, старіють, вмирають.

Та римська культура — радше цивілізація, ніж національна культура. Конгломерат культур, щось на зразок нині твореної глобальної культури. І римський легіонер стояв на чатах глобальної цивілізації, яку витворила Римська імперія.

Померла, за Шпенглером, римська цивілізація, але виставила сторожу — римського воїна, який демонструє величчя обов'язку. Це — знак імперії. Римської імперії — першої універсальної організованої системи, заснованої на ідеї державності, формального права, віротерпимості, єдиної податкової системи і розвинутій торгівлі. І що не менш важливо — потужно пульсуючого на всьому просторі *рaх Romana* імперського мислення. Саме втрата регіональною політичною елітою імперського «тяжіння» і мислення призвела до поступового розпаду імперії, бо ця еліта набувала статусу національної політичної еліти нових держав, які народжувалися на берегах Ойкумени. Причини розпаду імперії, в тому числі і передусім Римської, «позанаціональні, в той же час як форма звичайно національна. В результаті імперія розпадається не по лініях найменших транспортних зв'язків, а по довільних географічних лініях — національних кордонах»¹.

Утворювалися національні держави, дисципліновані римські легіони повертали в межі імперії провінції, що розбігалися вусібіч, ковтнувши свіжого повітря незалежності та ігноруючи інтереси центру, бо перейнялися розв'язанням місцевих проблем.

Ослаблювалися економічні зв'язки з метрополією, імперський товарообмін згасав разом із інформаційним та культурним обміном, але римський легіонер намагався затиснути в залізний кулак ослаблені імперські пальці. Не вдавалося, бо на периферії імперії зосередилося досить багато військової техніки. Арсенали зброї, якою володіли римляни, опинилися в руках провінційної політичної і військової еліти, і годі було сподіватися імперському центру на те, щоб приборкати непокірних силою, відновити імперський статус кво, провчити...

Римський легіонер покірно стояв на своєму посту, ніхто не збирався його знімати, хоча гаряча мова з вулкану на ім'я Незалежність підбиралася під стіни імперського центру, засипала попелом забуття релігійні святині, духовні осередки, матеріальні пам'ятки.

Сподівання імператора Костянтина проголошенням релігійної свободи і перенесенням імператорської резиденції до нового Міста подалі від язичницького Рима влити в ослаблене імперське тіло кров нової віри — християнства не виправдалися. І хоча наприкінці IV ст. християнство і було остаточно встановлено як офіційна релігія Римської імперії, проте внутрішня напруга в цьому велетенському єдиному, неділимому царстві — в цій Екуменічній імперії наростала, бо «духовне» і «світське» конфліктували між собою і не могли бути органічно інтегрованими в одну систему². Врешті-решт Церква перемогла в боротьбі з імперією на Заході, але й на Сході християнське царство під назвою Візантія не змогло втриматися.

Руйнувалася ідеологічна основа монолітної імперії — єдина християнська церква. Трагічним символом було падіння з Собору Святої Софії хреста — Східна Римська імперія перестає виражати єдність двох півкуль великої імперської сфери. Мусульманська хвиля торжества на Балканському півострові змушує зіщулитись у прагненні самозбереження Західну Європу і поглибити протиріччя між православним і західним християнством. Одна з християнських столиць світу так і залишилася затиснутою в кулаці мусульманської імперії. Від Візантійської імперії пульсують лише сигнали духовної енергії, релігійної невпокореності духу, що вихлюпується з казана ісламу.

ЗАМИРЕННЯ ЗІ ЗЛОМ?

Минали віки, старі імперії розвалювалися, з'являлися нові, і вже на наших очах згасла Імперія на ім'я СРСР, правда, імперський легіонер XX століття й досі стоїть на своєму посту — ніхто не збирається його знімати, хоча кипляча лава вже «внутрішніх» суверенітетів підбирається до воріт центру оновленої і замлілої імперії, яка рятується модифікацією управління під авторитарну демократію та удержавленням східного християнства шляхом претензії на місію Третього Риму.

Якщо не судилося свого часу завоювати силою Константинополь, то чому не перейняти його місію як вселенського центру східного православ'я? Якщо європейська цивілізація веде свій ро-

довід від Римської імперії і бережливо оберігає свою ідеологічну основу — християнство, то чому новітній імперії не базуватися на імперській традиції Російського царства з його претензією на роль Третього Риму та на духовну — християнську — спадщину Київської Русі? Важливо не забути поставити на воротах імперії легіонера з балістичною ракетою, а ідеологічну базу можна вибудувати на ліберально-комуністично-християнській еклектиці. І продовжувати її експлуатувати, піднімаючи над натовпом християнські знамена і втягуючи сіру, заряджену сліпою вірою в «добраго царя» масу в петлю Великої ілюзії — нового світового порядку. Як хочеться знову перехопити ініціативу від тих, хто базується на американоцентричній схемі сучасної епохи в руслі стратегії глобального облаштування! Але що в цьому поганого? — скажете ви. Адже нас, українців також захоплює оптимістична схема майбутньої світобудови, яка є своєрідною постмодерністською *idea fixa* XX століття — ідеєю євроцентричною, виплеканого на ліберальних дріжджах — на постулатах свободи особи, віросповідання, приватної власності і ринкової моделі індустріальної економіки.

Чому б нам, Україні, не включитися в процес творення вселенської співдружності національних держав, об'єднаних у межах глобального громадянського суспільства, і таким чином уникнути небезпеки бути втягнутими в оновлений різновид імперського утворення з аббревіатурою СНД? Треба. Необхідно, бо роль аутсайдера всім набридла, цивілізаційні імпульси провокують вивільнення енергії державного самоздійснення, хоча неминуча модернізація суспільства ставить під загрозу досягнення гармонії, синтезу національної культури і необхідної цивілізації. Та перш ніж брати участь у реалізації проекту Великого Модерну, який неминуче перетворить під інтеграційною дією колективного міждержавного центру національні держави в різновид регіональних, економічно уніфікованих адміністративних утворень, слід замислитися над тим, чи забезпечені ми необхідним культурно-духовним імунітетом перед загрозою космополітичної ерозії. Більше того, чи набули ми віками втрачувану батьківщину, чи усвідомили неповноту нашого цивілізаційного самовираження, чи наша культура є надійним гарантом збереження власної ідентичності? На жаль, ні, бо ми сьогодні нагадуємо скіфів, які тримають щити між двома незмирливими геополітичними орієнтаціями — євразійською і європейською.

Ми перебуваємо в ситуації невизначеності. А отже, — в стані непевності, нерішучості, що попереджує суспільну пасивність, відсутність індивідуальної ініціативи, песимістичні настрої і моральне знесилення суспільства.

Тому нам потрібна національна ідеологія — система ціннісних орієнтацій та пріоритетів, яка б організувала, змобілізувала суспільство на рішучі, динамічні дії, яка б зарядила суспільні настрої енергією державного самоздійснення.

Дуглас Норт визначає: ідеологія — це відповідь людини на невизначеність, яка дозволяє сформулювати гіпотези і обґрунтувати теорії. Час приймати рішення і їх реалізовувати. «Як приймаємо рішення в умовах невизначеності, ґрунтуючись на наших релігійних, ціннісних

та ідеологічних уявленнях»³, — стверджує Дуглас Норт.

Та перш ніж приймати рішення, нам необхідно визначити ті національні базові цінності, на яких і буде формуватися відповідна суспільна готовність ці рішення підтримати і реалізовувати. А це, як засвідчив майже десятирічний досвід незалежності, здійснити надзвичайно важко. Чому? Передусім тому, що ми продовжуємо жити в атмосфері релятивної правди — в системі радянського і пострадянського правового, ідеологічного, політичного, економічного простору. І головна причина цього стану маргінальності полягає у змирненні зі злом, у замиренні зі злом, ім'я якого комунізм. Це зло не можна ревізювати, бо це зло — абсолютне і оцінка його має бути остаточною і принциповою. Оцінка задля майбутнього. В переборенні минулого шляхом покаяння, в осудженні цього зла — гарантія руху і успіху.

БОРОЛИСЯ З БОГОМ, РУЙНУВАЛИ МОРАЛЬ

Період комуністичного режиму — це десятиліття своєрідного випробування вірою. Заперечувалася християнська віра, на її місце мала прийти віра більшовицька, неоскаржуваний марксизм-ленінізм як базова основа атеїзму, тотальної ідеологізації суспільства з метою формування масової, колективної людини. У більшовицькі часи, пише Сергій Аверинцев, «все, абсолютно все у складі християнської традиції, християнської культури, що в принципі піддається руйнації, руйнувалося абсолютно безцеремонно, планомірно, з якнайбільшим розмахом, — і вижити могла тільки нага віра, полишена сама на себе».

Оголошена і систематично ведена більшовиками війна проти Церкви, проти самого Бога призвела до моральної деградації людини, до нівеляції особистості, яка втратила національну опору. Ця війна духовно спустошила людину і втягнула її в безкінечну потребу когось винити, звинувачувати, бо в свідомості проросли бацили зла і ненависті. Більшовики повторили трагічний досвід пори Великої французької революції, хоча останні врешті-решт жажнулися перед бездонною прірвою жорстокості й насильства, яка відкрилася перед їхніми очима. Сам Робесп'єр в Конвенті 8 червня 1794 року проголосив культ Вищої Істоти, підтвержуючи віру в безсмертя душі, і демонстративно спалив картонну статую атеїзму в Тюільрійському саду⁴.

Революційний вандалізм смерчем пронісся над Францією, збуджуючи натовпи, доводячи до фанатизму азарт руйнації задля руйнації.

У серпні 1789 року по всій Франції запалили багаття, в яких горіли картини, що прикрашали церкви, фігури апостолів, різьблені церковні крісла, вітражі, кольорове скло, вітрини, хоругви, підсвічники, чаші, церковні одяжі, — все, що належало до католицького культу. «Вся непотрібна мідь, яка знайдеться в паризьких церквах і дзвіницях, придатна для переплавки на гармати, повинна бути направлена в арсенал»⁵, — це із доручення комісарові Пантеонської секції від 2 листопада 1793 року, а звучить наче черговий ленінський декрет.

Знищення творів літератури і мистецтва, всього того, що має на собі відбиток духовного життя, є неминучим наслідком революційних катаклізмів, які піднімають з глибин підсвідомості ін-

стинкти насильства, зла, ненависті, руйнування.

Найглибшою травмою, яка болісно вражає національну свідомість і пульсує в пам'яті наступних поколінь гірким звинуваченням варварству, накладає зловісну тінь на цивілізаційний розвиток суспільства, є вандалізм у сфері інтелектуально-духовного життя. Розпочинали боротьбу проти культу віри, проти Бога і релігії, а руйнували основу культури — мораль.

Минуло шість років від тих страшних катаклізмів, які спустошили духовний простір Франції садистським безумством оп'янілих від крові, засліплених ненавистю і пристрастю до руйнування мас, консул Бонапарт звертається 5 червня 1800 року до міланського духовенства з такими словами: «Ніяке суспільство не може існувати без моралі, а справжня мораль немислима поза релігією. Отже, міцну і постійну підтримку державі дає лише релігія. Суспільство без віри схоже на корабель, позбавлений компаса»⁶.

Більшовики більше семи десятиліть культивували ненависть до віри і Церкви, відкидали моральний авторитет — мало хто був готовий померти за букву морального закону. Формувалася колективна маса шляхом випалювання злом і ненавистю власної совісті, творився очужений суспільний конгломерат, затиснутий в ідеологічні лещата, відвернений злом і жадобою класової боротьби від моралі та духовності. Тому й домінувала мовчазна більшість, вирощена на перекислих дріжджах колективізму і розчинення в масі задля самозбереження.

ХВОРА ДУША — ХВОРА КУЛЬТУРА

Сучасна соціальна система організована на ідеологічно «величких» руїнах старої системи. Вона еклектична, ідейно не організована, хаотична, мов бронуївський рух, вона намагається організуватися в щось ідеальне, європейське, «вписане» за теоріями західних цивілізацій та, на жаль, без свого національного обличчя енергійної тенденції до саморозвитку. Чи відчуваємо ми потребу самоорганізації, чи чуємо ми внутрішній покликання, духовний стимул до самоздійснення і як нації, і як окремого індивіда?

Народна душа хвора і її нездатність до самоорганізації є передусім проблемою моральною. І це є хворобою національної культури. Український світ — як — історія не має об'ємного культурного образу, індивідуальної цивілізаційної виразності, наш національний горизонт внутрішнього досвіду ще вповні не відкритий для української людини, і для неї проблема набуття власної батьківщини не є усвідомленою, а отже, — не актуальною. Водночас їй, українській людині, наполегливо прищеплюється думка про прискорене інтегрування в європейський культурний простір, що само по собі є важливим, навіть немислимим, хоча вона не підготовлена до такої інтеграції. Важливо не втратити в цьому аеропазі сильних, імунно, на рівні генетичному — культури, історії, духовності — забезпечених власною ідентичністю цивілізації свого національного образу, не розчинитися, не дати себе втягнути в космополітичний процес інтегрування з більш сильними, потужно забезпеченими своєрідним духовним гравітаційним полем культурними системами.

Те, що ми приречені на цю глобальну інтеграцію, очевидно, бо нині на планеті домінує західна — північноатлантична — цивілізація, яка реалізовує задіяний ще дві тисячі літ тому назад основний соціальний задум — проект Великого Модерну⁷, базовою ідеологічною основою якого є християнська віра і християнська культура.

Модернізація світу, яка динамічно розгорнулася у ХХ столітті, призвела до

формування «виращених» на політичних коаліціях і міжнародних системах управління центрів економічного впливу. Прагматизм і матеріалізм, господарська уніфікація, домінанта соціальних пріоритетів, вестернізація культури, авторитарні форми політичного управління суспільства, що характерно для деяких країн пострадянського простору і третього світу, — ці та інші особливості реалізації проекту Великого Модерну свідчать про духовне знесилення євроцентричної конструкції нового світового порядку. І це значною мірою зумовлене відчуженням західного соціуму в процесі модернізації світу від християнської культури. Не випадково папа Іван Павло II в XI енцикліці «Свангелія життя» в березні 1995 року різко критикував сучасну цивілізацію за те, що західний світ рухається до тоталітаризму, що демократія як основоположний принцип держав західного світу перетворюється на міф і прикриває аморальність прагматичної, відчуженої від християнської культури західної цивілізації. Тому світ постмодерну, якому ми захоплено аплодуємо, на переконання папи Івана Павла II, стає поступово коліскою специфічної «культури смерті». Очевидне нарощення прагматизму в суспільній свідомості змушує нас самокритично проаналізувати ті сьогоденні кроки до інтегрування в американоцентричні системи сучасної епохи і виробити мотивовану стратегію власного облаштування в проекції на глобальні процеси щодо формування нового світового порядку.

СВОЄ ЦИВІЛІЗАЦІЙНЕ «Я», СВІЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ОБРАЗ

Необхідна модернізація наших духовних ресурсів, аби вистояти в процесі неминучого зіткнення з раціоналізмом і прагматичністю нетрадиційного світу та своєчасно «переварити» навальну, раціональну спрощену інформацію і сурогати нової русифікованої та американізованої масової культури. Коли на рівні соціально-економічних реалій неможливо уникнути «прищеплення» середніх стандартів, оскільки їхня експансія, по суті, ніде не дістає спротиву і не поглинається національними інфраструктурами, то духовні і культурні цінності здатні стимулювати національну творчу енергію, породжувати цивілізаційні імпульси в ім'я досягнення симфонії національної культури і постмодерної орієнтації світу.

Наша мета — зберегти себе, своє цивілізаційне «я», свій національний образ, забезпечити пріоритетне місце в цивілізаційному процесі глобалізації світу та водночас брати активну участь у формуванні національного неоекономічного континуума, який вже існує сьогодні у сфері індустріальної цивілізації під назвою «Європа».

Ми вже сьогодні зримо бачимо, як розширюються на Україну межі споживацької техногенної цивілізації, як у процесі глобалізації християнської цивілізації розвивається унікальність культурних і релігійних меншин, як немислима і необхідна секуляризація західного світу призводить до ослаблення впливу християнських цінностей на суспільну мораль і сформує європейський культурний горизонт.

Для нас важливо визначити взаємовідношення Особи, Культури і Всесвіту — спроектувати філософсько-релігійну систему на розв'язання цієї триади, в якій закладена вічна суперечливість. Людина тепер самооцінюється як вільна особистість, індивідуальність і не хоче бути механічним елементом системи. Її суверенність — досягнення європейської цивілізації, тому інтегрування в цю систему не передбачає, на її думку, перетворення особи в елемент системи. Проте цей рух у систему неминує вступити у суперечність із намаганням самоутвердження особи як повністю еман-

сипованої індивідуальності, вже заплідненої глибоким індивідуалізмом. Адже ціннісні установки і парадигми розвитку єдиної ідеології соціального постмодерну не перекривають виразної духовної кризи сучасної цивілізації, яка має вже свою назву: гуманітарна катастрофа. Можна було б не звертати уваги на ті численні пророцтва, які посилено продукувалися внаслідок «надихання» міфів *fin de siele ma fin de millennium*, але, хочеш не хочеш, прислухаєшся до передбачень про прихід часу глобального хаосу, про майбутнє зіткнення цивілізацій — «битву Цивілізацій», про рух до нового тоталітаризму, про капіталістичну загрозу відкритим демократичним суспільствам, про неминучий вихід на поверхню світового андеграунда, про виростання нової глобальної субкультури — фінансової цивілізації, про розчинення національних культур внаслідок домінування інформаційно-комунікаційної системи на планеті...

Так чи інакше, але в масштабній гео-економічній грі не нам судилося роздавати карти. Технологія цієї планетарної гри вже детально опрацьована, вивірена, і її основна мета не полягає в стимулюванні розвитку національного економічного сектора. Фінансовий успіх — основна ідеологія іноземних фондів і міжнародних фінансових організацій. Мораль, культура не є визначальними критеріями в оцінці успіху внаслідок фінансово-економічної діяльності. Моральний кодекс чесної праці в стихії ринкової економіки є нічим іншим, як анахронізмом в умовах глобальної економічної гри, в якій фінансові механізми захищені від «моральної корозії» і не висвітлюються прожекторами духовності.

Очевидно, що це посилює соціальну напругу на планеті. Люмпенізація населення планети, особливо в Південній Азії і на Африканському континенті, не є характерною особливістю лише слабзорозвинутих суспільств і «країн з перехідною економікою», хоча саме там розгортається процес відмежування від своїх культурних основ та історичної доцільності буття.

Сьогодні 1,3 млрд людей живе в умовах абсолютної бідності, близько 1 млрд населення планети відірване від виробничої діяльності, 150 млн — безробітні, близько 700 млн — зайняті частково, 1 млрд — неграмотні, майже 2 млрд живе в антисанітарних умовах, кожен третій житель Землі не користується електрикою, 1,5 млрд не мають доступу до чистої води, 840 млн, у тому числі 200 млн дітей, голодують або страждають від недоїдання, щорічно помирає від невиліковних хвороб 14 млн дітей і 500 тис. жінок від родів⁸.

В умовах посиленої поляризації планетарного співтовариства незаперечним критерієм деформації постінду-

ріального універсуму є визрівання інтер-національного суспільства споживання. Ми вже однією ногою там, у реальному постіндустріалізмі, де визначальними свідченнями глобалізації є перерозподіл фінансів, інформація та індустрія розваг. Уже сьогодні українське суспільство втягнуте в незалежні від волі індивіда процеси масового споживання продуктів шоу-бізнесу, виготовлених, як правило, не національним виробником, вже масово тиражована інформація пропонує інтерпретовану, перерозподілену і оптимізовану версію тієї чи іншої події, того чи іншого явища чи процесу.

Не програми політичних партій, не національні ідеали та цінності формують політичне поле України, а фінансові ін'єкції стимулюють пасивну волю громадян на абсурдні, але програмовані замовниками дії, які чомусь вважаються народним волевиявленням.

Не забезпечені культурою традицій, вірою і духовним імунітетом супроти космополітичної інтегральної системи стандартів та уніфікаційних «вирівнювань» культурних контекстів, ми будемо зобов'язані формувати нову культурно-історичну спільність — продукт транснаціональних спільнот, пов'язаних між собою передусім соціальними, а також професійними чи регіональними інтересами.

«ПОКОЛІННЯ ІКС» — АВТОРИ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОГО ПЕРЕЛОМУ?

Українське суспільство не встигло набути статусу культурної самостійності — не сформувало ще нову культурно-історичну реальність, визначальним критерієм якої є національна духовна традиція і відкритість для діалогу з іншими національними культурами. Проте ми не можемо ухилитися від об'єктивних процесів глобалізації. І якщо ми будемо причетні до виникнення нових культурних форм і стандартів життя внаслідок прискорення та розширення процесів культурного обміну, то слід уже тепер виробити систему трансляції наших культурних цінностей у світ, поширення своїх традицій і передачі їх наступним поколінням.

Організація Об'єднаних Націй проголосила 2001 рік роком «Діалогу між культурами». Повсюдно лунає: епоха глобалізації знаменує культурне розмаїття, міжкультурний діалог — це нова якість цивілізаційного збагачення людства, дискурсивне знайомство з іншими культурними ареалами є одним із найважливіших завдань ХХІ століття⁹. Проти-

Закінченн на с. 10

ЯК ВГАМУВАТИ ДУХОВНУ СПРАГУ, АБО ПОШУКИ ШЛЯХІВ НАБУТТЯ ВТРАЧЕНОЇ БАТЬКІВЩИНИ

Закінченн . Початок на с. 8

те розклад звичного культурно-історичного ландшафту тієї ж Європи, яка так захоплена, вірніше, вимушено — як плата за відмову від поліфонії традиційного світу та за реалізацію євроцентричної моделі глобальної цивілізації — прогресу в бік творення глобальної субкультури, вирощеної на дріжджах інформаційної революції та абсолютизації сфери послуг.

Те, що ми стоїмо перед лицем нового культурно-історичного перелому, свідчить роман молодого канадського письменника Дугласа Коупленда «Покоління Ікс» — своєрідна кардіограма світовідчуття і світосприйняття молоді 90-х років.

Виповідається історія трьох друзів, які належать до «космополітичної еліти бідноти» — від імені Ендю Палмера з Портленда, Орегон та його друзів — Дега з Торонто, Канади і Клер Із Лос-Анджелеса, Каліфорнія. Розчаровані («низький заробіток, нульовий престиж, нуль перспектив»), вибухово роздратовані («мені хочеться... провчити яку-небудь стару клячу за те, що розбазарила мій світ»), ображені, вони час від часу то зіщулюються в панцирах позерства, то спохоплюються, намагаючись злитися з родом людським, закумуфлюватися.

Це покоління Ікс прагне бути в тіні; воно використовує великі простори Америки для того, щоб заховатися, загубитися і нарешті прочитати листа, який всередині тебе. Це покоління переживає кризу середини молодості — «духовний і інтелектуальний страх», що настає на третьому десятилітті прожитих літ; найчастіше буває викликаний нездатністю функціонувати поза навчальним закладом, поза упорядкованими соціальними структурами і супроводжується усвідомленням своєї екзистенційної самотності в світі¹⁰.

Це із «словника іксерів», який винесений автором на поля книги і демонструє постмодерний стилістичний прийом — нелінійність, за Жакмом Деррідою, людського мислення і прагнення.

Свідомо самовідторгнуті від престижного, комфортного життя, занурені в одноманітний світ самопочуття в пустелі біля Палм-Спрінгс, ці троє молодих людей з двома псами (їх п'ятеро) намагаються віднайти свою самототожність і набутти самість. Їхні рефлексії самодостатні в цьому міні-соціумі, який вони свідомо витворили для самовизначення себе і самоусвідомлення як явища молодіжної культури, що гордо, в інфантильний приреченості провокує і пророкує кінець світу. Але що важливо, це те, що їхня культура як спосіб життя і мислення базується на традиційній культурі, хоча, здається їм, вони свідомо втікають від модерного світу і цим засвідчують свій протест проти реальної реальності — нормального світу. Чи це ж є сигналом для сучасного соціального розвитку про потребу демодернізації світу, про необхідність повороту історії до неоархаїчної культури? Очевидна стагнація культурного вектора, спрямованого на «осідлання» стрімкого індустріально-інформаційного «мустанга» під назвою Великий Модерн. Тому приходить іксерам думка про можливий «параліч» рішучості: «нездатність зробити вибір, коли можливості нічим не обмежені» (с. 196).

Ці можливості творить, принаймні в США із її рейганомікою і поколінням буму на чолі з найяскравішим і найуспішнішим «бумером» Клінтоном, економіка, яка, поряд з політикою, є феноме-

ном культури і проривається стати частиною етики (згадаймо протестантську етику, «сімейні цінності», «стрейт-едж»). Про політику годі й говорити. Про те, що цей обезличений, часто анонімний економічний монстр розростається і пожирає все, що потрапляє йому під руку, свідчать масштабні гео економічні технології, які демонструють ефективність упровадження нової Конвенції глобалізації, хоча водночас і засвідчують і кризу споживацької цивілізації.

ОЧЕВИДНО, ЩО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ КРИЗИ НЕМИНУЧІ, ХОЧА ЦЕЙ ПРОЦЕС ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ПОРОДЖУЄ ТАКОЖ УНІКАЛЬНІ ДУХОВНІ ТА КУЛЬТУРНІ ЕФЕКТИ

Покоління Ікс немислиме без символу 90-х — Інтернету (або WWW — Уорлд Уайд Веб). «Поєднання Інтернету і постісторичної фази культурного процесу на очах породжує нову реальність, яку ми ризикнемо назвати Всесвітнім Віртуальним Інтерактивним Супермаркетом. Цей Супермаркет, цілком вірогідно, представляє собою майбутнє середовище проживання покоління Ікс в його розширеному розумінні»¹¹.

Сьогодні в США і Канаді майже 140 мільйонів користувачів Інтернету і близько 84 мільйонів у Європі. Інтернет як мережа обміну інформацією, на початку свого розростання, тепер стрімко перетворюється в мережу обміну товарами і послугами. В 1999 році 196 мільйонів людей видали понад 120 мільярдів онлайн, а до 2003 року понад 500 мільйонів користувачів Інтернету придбають онлайн — товари на суму понад 1,3 більйона доларів¹². І мова йде не лише про інтернетну торгівлю, не лише про спосіб ведення бізнесу, але й про створення нових економічних імперій та вироблення стратегії і планування майбутнього в гео економічному наднаціональному континіумі.

Чи не загрузнемо ми в цій світовій павутині, до знесилення борсаючись в її калейдоскопічному вібруванні інформаційних потоків, відриваючись від свого культурного коріння та історичних задумів?

Парадоксальна безвихідь. Як у романі Дугласа Коупленда «Покоління Ікс». І недогдування, і перебудування організму історією має одну й ту ж причину, один і той же симптом. «Наркотична залежність від газет, журналів і телевізійних випусків новин»¹³.

Якщо поглянути на ці процеси глобалізації з позиції національних пріоритетів і погодитися з тим, що феномен модерну передбачає діалогічну зустріч культур нового Сходу з культурою секулярного Заходу, то слід визнати, що європейська християнська цивілізація відчуває потребу в нових культурних ін'єкціях з боку таких традиційно багатих національних культур, як українська.

Наприкінці роману Дуглас Коупленд наводить деякі цифри, зокрема: кількість рекламних роликів, які американські діти встигають побачити по телевізору до 18 років: 350 000; кількість телевізорів у 1997 р. — 170 000, в 1991 р. — 750 млн. І ще одне: ті хто стверджує, що не дивиться телевізор, проводять протягом тижня біля телеекрана 10 годин.

Важко не погодитися з таким узагальненням — застереженням: «Гіперінформатизація фізично виснажує здатність людини протистояти шквалу новин, зму-

шуючи врешті-решт до їх некритичного сприйняття (те ж можна сказати і про нав'язливі механізми реклами), що створює саму основу взаємостосунків індивіда зі словом, провокуючи його девальвацію, приниження і відповідно поволі підготовляючи кризу особи, нерідко фатальну»¹⁴.

Наше суспільство переживає доволі складну фазу запозичення слів, в якій прагне вкласти свій зміст. Проте процес профанації українського слова триває вже багато часу. Особливої напруги він набув у період тоталітаризму, коли слово було отруєне ідеологією і втрачало свою первісну змістову наповненість. Тепер йде окупація суспільної свідомості зденационалізованим, інтерінформативним словом, максимально відчуженим від національного контексту.

Соціальні пріоритети відсторонюються на узбіччя цивілізаційного розвитку культури і духовності. Чому невдоволені покоління Ікс своїми предками-бумерами? Та тому, що в них нема шансів досягти цього рівня комфорту і соціального забезпечення, який мали і мають тепер їхні батьки. І не збираються відмовлятися від свого лідерства в суспільстві. Так, до 30 % бюджету США йде на потреби дуже старих, тоді як на освіту лише 2 %. Процент домовласників серед осіб у віці від 25 до 29 років був у 1973 р. — 43,6 %, а в 1987 р. вже — 35,9 %; зростання прибутків для громадян старших 65 років сягав за період з 1967 по 1987 рр. 52,6 %, а для всіх інших громадян тільки 7 %.

Зміни у способі життя людства глобальні, і покоління Ікс має особливі претензії на те, щоб у новій фазі розвитку цивілізації його не прив'язували до Всесвітнього Супермаркета як коней біля водопою. Воно усвідомлює, що зв'язки між людьми як предлюдьми різних расових, етнічних і релігійних спільнот сьогодні визначаються найчастіше не внутрішніми потребами культурного обміну та діалогу, а мірою причетності до процесів глобального перерозподілу фінансів, інформації, розваг, різних послуг. Це поширюється на сферу науки, освіти, культури — гігантська система споживання диктує певну систему мислення, поведінки, почувань... І все розсіюється в атмосфері епохи, стає набутком усіх, втрачає індивідуальність, бо в цьому круговороті ідей, які стають вигідним, доступним для споживання товаром, важко відшукати автора — все осуспільнене взято на гігантський прокат.

ДІАЛОГИ З ІНТЕРТЕКСТОМ

Особливої трансформації зазнає література. Точніше читач, бо він тепер головна дійова особа в цьому діалозі з текстом.

Свобода вибору текстів — необмежена. Можеш гуляти по інтернеттексту, перестрибуючи через автономні його фрагменти на цьому безкінечному полі для полювання за натяками, ілюзіями, власними рефлексіями, розкопуючи грою віртуальної реальності. Той, хто працював над «Книгою ХХІ століття», «Хазарським словником» Милорада Павича, відчув, як гіпертекст заманює тебе в інтелектуальну гру — класична форма енциклопедії з її перехресними посиланнями стала своєрідною матрицею для «вигулювання» заінтригованого Інтелекту на комп'ютерному екрані.

Не існує однозначності повідомлення,

детермінованості заявлених подій, створюються межі між домислом і реальністю, витворюються несподівані ієрархії текстів, для уяви відкривається широкий простір, хоча поліваріантність розвитку подій спокушає і не виводить на остаточне рішення. Що ж, духовна мобільність такого автокомунікативного типу, яку нам пропонує модерна цивілізація, можливо, поєднається з класичною формою лінійного повідомлення і розвитку подій або повністю її відкине, проковтне. Прийшла електронна книга, яка завершує процес комп'ютеризації літератури, бо, скажімо, деякі романи Милорада Павича можна повністю прочитати лише в електронній версії (романи «Пейзаж, що намальований чаєм», «Остання любов в Константинополі»), бо швидше нагадує комп'ютерну гру, ніж писемну літературу.

Але ж очевидно, що авторська індивідуальність втрачається (згадаймо роздуми Ролана Банта «Смерть Автора») — губиться там у комп'ютерному «задзеркаллі», авторська свідомість зрощується із засобами комунікації, начебто сідає в цей шалено галопуючий екіпаж і несеється кудись у безвість, і вже в гіпертексті, здається, живе не один автор, а багато-багато, залежно від уяви читача, вже нема меж між автором і читачем, а множинність варіантів прочитання гіпертексту витворює безмежність розростання системи і безкінечність самої мови¹⁵.

Здавалося б, читач, індивід є повноправним господарем гіпертексту, але й водночас і його рабом, бо він ніколи не здатний ним повністю оволодіти. Отже, він, читач, такий, як усі, що розчиняють себе в алюзії співавтора, співтворця тексту.

Автор прагне догодити інтернаціональному читачеві, увійти з ним у діалог так, щоб той міг уже обійтися без нього, автора, і вів діалог із самим собою з допомогою інтертексту. Мимоволі втрачається внутрішній зв'язок з тим світом культури, традицій, мови, який, здавалося б, автор інтертексту репрезентує. І зринає думка: а чи це нова, постмодерна література замислюється національно значущою, чи розвиває вона мову? Чи не спрощується мова, не стандартизується на угоду полегшеного спілкування з читачем?

Література покликана розвивати мову, збагачувати і зміцнювати. Хочемо ми цього чи ні, але Інтернет (англомовний, російськомовний — байдуже) спрощує мову, зводить її до однозначних сигналів, перетворює її на ряд словесних знаків-кліше без внутрішнього багатозначного наповнення. Почуття, рефлексії, переживання, настрої, смисли виводяться на поверхню інтертексту, а не заряджають текст глибинним переживанням «прихованого самопочуття суспільства» (Ортега-і-Гассет). Як не прикро, але жива мова, мова природна залишається на периферії глобалізації, тоді як інтермова більше говорить з анонімом. Мимоволі згадується пророчо актуальна посторвеллівська новомова, навальне розштовхування природних мов економічним, інтернетівським *global language* аж до політичних спекуляцій в Україні щодо інституціалізації багатомовності під кутом зору експлуатації ідей європейської «єдності в багатоманітності».

«Під питанням не лише поверхи мови, багатомовності, — зауважує Костянтин Сігов, — а й власне підмурок мовлення, що уможливило лінгвістичну архітектуру світу (багатшу за європейський

парламент) й непомітний за її фасадом». І констатує: «Нині замість репресивно-го тоталітарного безправ'я прийшло перехідне «беззаконня», аномія»¹⁶.

МАСОВА ЛЮДИНА В ГІГАНТСЬКОМУ СУПЕРМАРКЕТІ...

Не слід закривати очі на те, що розгортається планетарний процес знеособлення людини, творення з неї масової людини, колективної людини, загнаної радше свідомо, з власної волі, ніж із примусу, з необхідності не відстати від часу, в цей гігантський супермаркет, в якому вона повсякчасно робить вибір... І нема кінця бажанням, потребою щось вибрати. А що людина віддає? І чи здатна віддавати себе? Як не процитувати Ортегу-і-Гассета: «В масу вдихнули силу і бундочність сучасного прогресу, але забули про дух, природно, вона і не роздумує про нього».

А масова людина — людина стандартизована, без коріння, без традицій і культури, позбавлена історичної пам'яті, а отже, — відповідальності за майбутнє, найкращий матеріал для будівництва системи, ім'я якій тоталітаризм. Споживацький егоїзм найкраще виростає в умовах колективної безвідповідальності, коли особиста відповідальність перекладається на колективну і в результаті постає масова безвідповідальність. І тоді приходять вожді, які ефективно експлуатують міф про геґемоністське історичне призначення нації, держави. Мимоволі вчитуюся в такі передбачення: «В лоні цивілізації Нового часу, що переживає системну кризу, з'являються паростки нової культурно-історичної спільності (поки що вона сприймається все ж таки швидше як соціальний ексцес або карикатурна антропологічна аберація) — організований конгломерат інтернаціонального суспільства споживання»¹⁷.

Без таких культурно-духовних «ін'єкцій» не буде ця нова культурно-історична спільнота заряджена високою духовністю і не відкриватиметься простір для самореалізації окремого суспільства, нації, індивіда. Ортега-і-Гассет у своїх «Нотатках на полях» ще 1930 року зауважував про те, як важливо людині бачити з абсолютною виразністю побудову свого світу. А це можливо за умови, якщо була система базових переконань, був сформований виразний погляд людини на світ, щоб людина вільно і радісно вживалася в оточуючий її світ, через який вона може й здійснитися. Цей світ — це структура оточення, все, що навколо нас, взаємопов'язане і конкретне. І головне, рідне, освоєне особистісним щоденним, щохвилинним вживанням у це середовище, виношене на традиції, на знання, на вірі... Це та культура, яка вплавлена органічно у внутрішній світ людини, яка прийшла спонтанно, органічно, навіть передана генетично, бо «забезпечена» традицією, переживанням її цими поколіннями.

Тож не дивно, що серед сучасної західної молоді поширене таке явище, як етномагнетизм — прагнення жити в етнічно однорідних регіонах, де прийнятий значно вільніший, емоційно-розкутий стиль спілкування. А успіх космополітичної філософії, яка відстоює збереження різноманітних расових, етнічних і релігійних особливостей, забезпечується шляхом введення у шкільні програми предметів, що вивчають мовні коди і принципи культурного діалогу.

Більше того, нові медіа сьогодні активно використовуються для того, щоб транслювати у глобальний простір свої культурні цінності, традиції, мову, щоб на своєму культурному просторі виростали нові паростки пробудження традицій і збереження спадкоємності у свідомості наступних поколінь. З метою збереження, поширення і пізнання рідної мови був створений гавайський комп'ютерний проект «Леокі», завдяки якому молодше покоління почало пізнавати власну мову. Це стимулювало вивчення гавайської мови в деяких школах ост-

рова. Процеси глобалізації сприяють активізації впливів різних культур одна на одну, водночас посилюють ризик культурного відчуження. Стандартизація глобальної масової культури нівелює культури, стирає межі між національними культурами і посилює суперечності всередині окремих національних спільнот. Захоплені овації на знак успішного марафону до мультикультурного і мультиетнічного суспільства поволі згасають, бо стає очевидним те, що накопичення валового соціального продукту за рахунок дешевої іноетнічної робочої сили супроводжується пониженням духовної сили нації, яка відчуває спад моральної енергії внаслідок болісного ослаблення власної ідентичності. Можна втішати себе, як це робить доктор Міхаель Науманн, державний міністр у Відомстві канцлера — уповноважений федеральним урядом у справах культури та медій, тим, що й у великих містах, і в невеличких селищах Німеччини можна дивуватися інтернаціональною картиною, принаймні у плані кулінарії: поряд із традиційними підсмаженими сосисками — турецький кебаб, винарня на розі перетворилась на італійський ресторан, а в пішохідній зоні зі справжнім американським гамбургером конкурує «азіатський снєк».

Цей глобалізований хіт-парад свідчить про всесвітнє поширення західних структур і споживання імпортованих товарів, але їхнє засвоєння не є некрітичним і не слід ігнорувати тезу Х'юнінгтона з його «Боротьби культур»: культура є новим фронтом конфліктів. Про це свідчать все нові й нові етнічні й релігійні конфлікти, на це натякає і державний міністр, доктор Міхаель Науманн: «...Цей процес несе в собі й ризик культурного відчуження: однакова всесвітня масова культура викликає протиріччя — не тільки між культурами, але й усередині власної культури».

Далеко не випадково тема культурної ідентичності займає одне з перших місць на порядку денному в роботі німецького уряду.

ЯК ЗАВОЮВАТИ СВІЙ ВЛАСНИЙ ПРОСТІР?

Якщо ж повернутися до наших проблем, то слід замислитися над тим, чи готові ми до зустрічі різних культур і життєвих світів, чи активним є процес духовного оновлення українського суспільства, чи «працює» динамічно традиція, чи пульсує історична пам'ять... Ми добре усвідомлюємо, що структурі глобальної культури виникли без нашої активної участі, наша присутність у цьому глобальному культурно-духовному просторі незначна. І це стосується не лише української культури, але й багатьох інших культур, які з тривогою дивляться на те, як зміцнюються позиції домінуючих на цьому просторі культур. Здавалося б, що цей глобальний культурний простір вільний від влади, та це емоція. Досить подивитися на інформаційний простір України, щоб переконатися: домінує на ньому російське і російськомовна масова культура, Інтернет повністю російськомовний і англомовний, бо ж діють тільки російськомовні та англомовні комп'ютерні програми... Це геґемонія очевидна, та миритися з нею — означає остаточно втратити батьківщину і перетворитися на невиразний контур у структурі глобальної культури. Гарно звучить: глобальна культура — це «структура спільних відмінностей» (Річард Уілк), але в цій структурі треба завоювати свою відмінність, утвердити її, розвинути, повсякчасно «підживлювати» і, завдяки взаємовпливам, збагачувати її національним потенціалом. Щоб здобутися на взаємне визнання та взаємоповагу, треба духовно утвердитися на власному культурному просторі, розгорнути свій потенціал на різномовний, багатокультурний пострадянський ареал України.

Те, що ми називаємо «вгамувати духовну спрагу», є нічим іншим, як набут-

тям своєї національної і культурної ідентичності, відживлення традицій, «канонізацією» національних і релігійних міфів як духовних будівничих національної ідеології. Національна культура і є тим життєдайним ґрунтом, на якому виношуються системи національних упадкованих цінностей і новочасних пріоритетів, міфів і героїв, традицій і вірувань, уявлень і передбачень.

Українська культура — унікальне явище світової цивілізації, бо вона розвивалася на перехресті культурних, інтелектуальних та духовних потоків. Українська культура є синтезом української національної культури та багатьох етнокультур народів, що духовно і територіально об'єднана в сучасній Україні. Саме на її базі і формується національна ідеологія — сукупність ідей та уявлень про національні інтереси та шляхи їхнього забезпечення. Своярідним ядром національної ідеології є національна ідея — концентрований вираз національних інтересів та патріотичних почуттів. Саме національна ідея і повинна згуртувати націю задля створення національної держави та її подальшого всебічного розвитку, побудови заможного громадянського суспільства, збереження генофонду українського народу.

Вгамувати духовну спрагу — означає віднайти самого себе як гідного представника своєї нації. Тієї нації, про яку образно сказала Ліна Костенко: «Фактично це раритетна нація, самотня на власній землі у своєму великому соціумі, а ще самотніша в універсумі людства»¹⁸.

Треба, аби вгамувати спрагу духовності, відкривати Україну в собі — тільки так можна набутися втрачену батьківщину. Тільки так можна подолати нав'язане нам імперіями відчуження від свого я, від своєї культури, віри, традицій, історії, духовності. Тільки за умови набуття власної батьківщини можна подолати комплекс меншовартості, національної неповноти, досягти культурної ідентичності — бути передусім частиною національної культури та релігії. Збагачена, забезпечена духовністю своєї нації, рідного народу, така людина не почуватиме себе попелюшкою на глобальному балу цивілізацій, а вільно спілкуватиметься в діалогічному взаємо-збагаченні на нових культурних просторах і завжди знайде нову самооцінку в орієнтації на постійну і динамічну діалогічність світових релігій та світових культур.

Українська культура має орієнтуватися на минуле, аби підняти з глибини традицій унікальний культурний капітал, і на майбутнє з тим, щоб мобільно і гідно інтегруватися у глобальну культуру. В мультиполярному світі ми повинні зберегти власну культурну ідентичність і ефективно вести інтеркультурний діалог. Слід погодитися з думкою, що «влада ж не є тільки політичним, економічним і військовим феноменом, але й насамперед культурною реальністю»¹⁹. Культурний світ надзвичайно широкий, чи не всеохопний, через те «культурні фактори є вирішальними: основні релігійні структури, образ бога, міфи, відношення людини до природи, до надприродного, до смерті, ставлення до доквілля як передумови екологічної свідомості, відношення до часу, до землі, до власності, до визнання авторитету і панування, до прагнення прибутку, до розвитку та устою, до нового взагалі, здатність формувати, поняття майбутнього, форми прийняття рішень...»²⁰.

Отже, мова повинна йти про збереження, розвиток і збагачення української цивілізації як культурної системи.

Найстрашніше для народу, для нації — занепасти духом, зневірися, морально незасилитися. Мойсей Івана Франка тримає невтомно жезл над головою під час битви, бо знає: доки народ бачить цей знак віри, доти вірить у

перемогу і не падає духом.

Молодий український прозаїк Євген Пашковський піднімає свій духовний жезл — гостре, зле, несамовито гаряче, звинувачувальне слово за українське поганьблене, ліниве, безсиле слово, за духовно ослаблену націю, за жорстоко перервані комуністичним режимом традиції, за зруйновану християнську віру і мораль, піднімає свій духовний жезл, щоб «вдихнути мужність в серце і вирівняти горбатих». Його роман «Щоденний жезл» — суцільна авторська інвентива, спрямована на те, щоб «знищити хворобливість подій, конкретного скотства, конкретного відступництва, конкретного блюзнірства, конкретного свинорилля». Євген Пашковський усвідомлює свій національний обов'язок зупинити навальний процес руйнації національних пропозицій, мови, культури, органічного народного національного буття і готовий, мов той римський легіонер біля воріт Помпеї, бути засипаний «шкідливими викидами» ліберально-демократичної цивілізаційності, але не відступити.

Кожен з нас повинен повсякчасно гордо і невтомно тримати в руках духовний жезл національного обов'язку — набувати втрачену батьківщину для себе і для свого ближнього. Бо якщо не набудеш власної батьківщини, втратиш увесь світ.

ПРИМІТКИ

¹ П е р е с л е г и н Сергей. О геополитическом положении Европы // Звезда. — № 12. — 1998. — С. 187.

² Див. детальніше: Ф л о р о в с к и й Георгій. Імперія та пустеля. // Дух і література. — № 3—4. — 1998. — С. 230 — 261.

³ N o r t h D. C. Undck Sfanding the Rrocess of Econimic Change. London IEA. 1999, p. 14.

⁴ К а р л е л ь Т. Французька революція. — М.: Мысль, — 1991. — С. 516.

⁵ К а б а н е с О. Л. Н а с с Л. Революционный невроз. — В кн.: Революционный невроз. — М.: Институт психологии РАН, Изд-во КСП+, 1998. — С. 396.

⁶ История XIX века / Под редакцией Э. Лависса и А. Рамбо. Т. 1. — М. Соц.эком. издательство, 1938. — С. 265.

⁷ Н е к л е с с а Александр. Пан економика, или эпизод истории // Новый мир. — № 9. — 1999. — С. 121.

⁸ Див.: Н е к л е с с а Александр. Пан економика, или эпизод истории. — С. 133.

⁹ Див.: Діалог між культурами // Deutschland. — № 3. — 2000.

¹⁰ К о у п л е н д Дуглас. Покоління ІКС // Иностранная литература. — № 3. — 1998. — С. 137.

¹¹ К о р м и л ь ц е в Ілья. Поколение Икс: последнее поколение? //Иностранная литература. — № 3. — 1998. — С. 233.

¹² Див.: Deutschland. — № 3. — 1999. — С. 22.

¹³ Иностранная литература. — № 3. — 1998. — С. 125.

¹⁴ Н е к л е с с а Александр. Пан економика, или эпизод истории. — С. 134.

¹⁵ Див.: В и з е л ь Михайл. Гипертексты по ту и эту стороны экрана //Иностранная литература. — № 10. — 1999. — С. 173—174.

¹⁶ С і ч о в Костянтин. Топоси європейського шару: мова Риму, багатомовність Женеви, різномовлення Києва // Дух і релігія. — № 3—4. — 1998. — С. 134.

¹⁷ Н е к л е с с а Александр. Пан економика, или эпизод истории. — С. 134.

¹⁸ К о с т е н к о Ліна. Гуманітарна аура нації або дефект головного дзеркала. — К.: Видавничий дім «КМ Academia», 1999. — С. 30.

¹⁹ Константін фон Б а р л ь о в е н. Подолати відчуження. Шлях до інтеркультурності // Deutschland. — № 3, p. 47.

²⁰ Там само.

**Микола ЖУЛИНСЬКИЙ,
віце-прем'єр-міністр України,
академік НАН України**

кого літературного руху «Буря і натиск» Йоганн Готфрід Гердер у *«Щоденнику моєї подорожі за 1769 рік»* (опубл. 1846), цілком прагматично писав:

«Україна стане новою Грецією — в цій країні чудовий клімат, щедра земля, і її великий музично обдарований народ прокинеться колись до нового життя».

Ми забуваємо, що такий період «пробудження» **взірцева для нас Литва** пережила зовсім недавно — після відновлення державної незалежності 16 лютого 1918 року. Протягом двох міжвоєнних десятиріч малесенький народ, позбавлений тоді такого стратегічно важливого Вільнюського краю разом з історичною столицею Вільнюсом, спромігся налагодити економіку (національний банк очолював матеріально особисто не зацікавлений ксьондз!), виховати поко-

іншомовного населення Литви в життя держави — дехто з них живе в Литві, зовсім не знаючи литовської мови. Тому литовська влада обрала послідовну позицію: 1990 року рішенням Відновлюваного Сейму *«Про терміни реалізації статусу державної мови»* передбачалося до 1 січня 1995 року вимоги мінімального знання державної мови застосовувати тільки щодо працівників керівного апарату та працівників сфери обслуговування населення.

1995 року прийнято **Закон Литовської Республіки про державну мову та Закон про втілення в життя «Закону Литовської Республіки про державну мову»**. Тут названо основні сфери вживання державної мови, регламентовано її охорону та контроль, а також правову відповідальність. Того ж року Уряд ЛР затвердив Програму вживання та

леним Міністерством освіти й науки.

Інший документ — **Кодекс адміністративних юридичних порушень ЛР**. Його стаття 91, пункти 1—7 зокрема, передбачають засіб адміністративного впливу — попередження або грошове покарання (від 100 до 2000 літів, тобто від 25 до 500 доларів США). Штраф передбачається за:

— невживання державної мови на печатках, бланках, вівісках, описі товарів;

— невживання державної мови при виконанні службових обов'язків;

— невживання державної мови в діловодстві (внутрідержавному);

— подання документів недержавною мовою;

— непереклад державною мовою телевізійних та радіопередач, кіно- та відеофільмів;

ПОЛІТИКА ДЕРЖАВНОЇ МОВИ В ЛИТОВСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Україна належить до пострадянських держав, і більшість суспільних та культурних процесів у ній відбувається аналогічно, як у країнах Балтії. От тільки з більшим чи меншим *запізненням*. Іноді досягаючи критичної точки. Громадяни України не без захоплення, а то й заздрості поглядають на Литву, Латвію та Естонію, які — незважаючи на економічну кризу — рушили у сфері матеріального добробуту значно далі. Литва, Латвія та Естонія вже реально говорять про вступ до Європейського Союзу і навіть НАТО.

Але в Україні чомусь не бачать, що основоположні питання економіки там, у Балтії, невіддільні від питань духовного існування нації, органічно виражених насамперед у **статусі державної мови**. Вирішення ж питання державної української мови в Україні, порівнюючи з іншими, також **основоположними питаннями державності**, вочевидь запізнюється. Бракує політичного підходу й відповідно — раціоналізму, діловитості.

А ще, як писав у вірші, присвяченому В. Симоненкові, Іван Драч, — всюдишні *«обережні обережники»*... Нагадаймо ще й горезвісне визначення Остапа Вишні *«історіософії»* недбалого українця: *«забув, запізнився, якимось воно та буде»*...

Ще й сьогодні в українській політиці основним аргументом на користь упродовження української мови до — навіть обмеженої сфери культурного побутування — залишаються сентименти класиків української поезії про те, що слід **любити Україну і мову її солов'їну**, хоча поети молодшого покоління вже застерігають, що мова українська — солов'їна, **але не можна покладатися тільки на солов'їв**. Панує стихія, підігріта постімперськими ностальгійними провокаціями. Отож і покладаємося як не на солов'їв, так на героїв, бо ж українці виживали — як відомо — за рахунок самопожертви. Тим часом державна мова — це гарант стабільності держави і в кінцевому результаті її матеріального благополуччя.

Чи ж не настала пора послідовніше впроваджувати національну політику в цій екзистенційно важливій сфері? Раціональніше, діловитіше взятися за це питання, скажімо, — по-німецькому? Відповідально. Дивлячись з перспективи історії.

Адже теоретик романтичного німець-

ліній національно свідомої, творчої, науково потужної інтелігенції, утвердити в народі почуття самоповаги. Тому і в радянські часи Литва, порівнюючи з Україною, відзначалася культурно-політичною рівновагою. Передвоєнні (1941) та повоєнні депортації населення тільки зміцнювали націоцентризм литовців. Литовська мова упевнено увійшла до вузівських аудиторій, середніх спеціальних навчальних закладів, не кажучи про середні школи та дитсадки. Незважаючи на радянсько-імперську русифікаторську політику, розроблялась й упродовжувалась наукова термінологія в найрізноманітніші галузі науки — як гуманітарні (філологію, історію, філософію тощо), так і точні дисципліни (математику, фізику). Литовськомовними здебільшого були медицина, сфера обслуговування (торгівля, транспорт)...

У вузах та середніх спеціальних навчальних закладах Литви за радянських часів існували окремі російськомовні групи (які нині розформовані), але в цілому русифікація не набула таких темпів, як в Україні, ще й через велику відмінність литовської та російської мов. Не останню роль відіграв повоєнний національно-партизанський рух — у Литві була чи не найсильніша з-поміж усіх країн Балтії резистенція, «лісових братів» просто боялися. Тому в повоєнні роки сюди було доселено менше нелитовців (сьогодні нелитовське населення в Литві становить близько 20 відсотків, тоді як, наприклад, у сусідній Латвії більше половини населення — некорінне). Компартиїні функціонери, отже, з багатьох причин не могли вести зухвалої русифікаторської політики.

Десятиріччя тому, після відновлення державності Литви (Акт незалежності Литви було підписано 11 березня 1990 року), питання державного статусу литовської мови було пріоритетним у всіх провідних законодавчих сферах.

Уперше статусу державної литовської мови набула законодавчо в Конституції Литовської держави, прийнятій на Установчому Сеймі 1922 року. Основні положення цього закону були відновлені 1988 року. Створена при Сеймі ЛР **Державна комісія литовської мови** (яка люб'язно надала мені в розпорядження чималу інформацію. — *Н. Н.*) у документах та публічних заявах особливо підкреслює стурбованість інтеграцією

розвитку державної мови на 1996—2005 роки і щороку виділяє кошти для реалізації цієї програми. 1995 року дві установи — Державна комісія литовської мови та Інспекція мови — були об'єднані в одну. Комісії з питань мови було доручено, крім нормативної діяльності, також адміністрування мови — нагляд за виконанням законів, Мовної програми. Таким чином, мовознавці мають змогу зважати не тільки на чисто мовознавчі предмети, а й на екстралінгвістичний контекст державної мови — політичні, економічні та соціальні умови її існування.

Рішення комісії мови обов'язкові для всіх організацій, установ, підприємств. Вимоги державної мови записані також до більшості розділів інших законів ЛР (освіти, громадянства, судів, управління, засобів масової інформації...). 2 липня 1998 року прийнято нову редакцію **Закону Литовської Республіки про освіту**, зокрема його

статтю 12. Мова викладання:

1. *Мовою викладання у школах Литовської Республіки є литовська мова (за винятком шкіл національних меншин та шкіл міжнародного бакалаврату).*

2. *У тих місцевостях, де проживає національна меншина або є багато її членів, для них створюються умови мати державні, муніципальні або недержавні дошкільні заклади, загальноосвітні школи та уроки рідною мовою, якщо ці особи того просять і якщо таке прохання відповідне до їхніх реальних потреб. Батьки (або опікуни дитини) обирають для дітей дошкільний заклад або загальноосвітню школу з відповідною мовою викладання.*

3. *Для вивчення та вдосконалення знань рідної мови нечисленними національними групами при державних та муніципальних загальноосвітніх школах можуть бути засновані класи або факультативи, а також недільні школи.*

4. *В освітніх закладах з нелитовською мовою викладання предмети литовської мови та літератури викладаються литовською мовою. За бажанням батьків або школярів, створюються умови вивчати також інші предмети литовською мовою.*

Усі загальноосвітні школи повинні забезпечити знання державної литовської мови згідно зі стандартом, встанов-

— невживання автентичних форм литовських топонімів;

— невиконання рішень Державної комісії литовської мови.

Зібрані грошові штрафи потрапляють до державного бюджету.

Державна комісія литовської мови реалізує затверджену Урядом і виконувати коштами бюджету **Програму вживання та вдосконалення мови Литовської Республіки на 1996—2005 роки**. Програма охоплює чотири розділи, в яких передбачені найважливіші праці:

1) у галузі литуаністики — створення комп'ютерної бази академічного «Словника литовської мови», підготовка та реалізація програми створення термінів, підготовка філологічних словників, діалектних текстів та словників і под.;

2) у галузі вдосконалення мови — введення курсів культури мови та мови спеціальності в усіх середніх спеціальних та вищих школах: підготовка нових підручників та комплектів навчальних засобів і под.;

3) у сфері вживання мови — передбачені різні організаційні заходи;

4) у сфері видавництва — видання з питань граматики, теорії литовської мови: підручників, словників, монографій, довідників і под.; їхніх комп'ютерних версій.

Щороку для реалізації Програми виділяється близько 3 млн літів (700 тис. доларів США).

Про масштаби реалізації Програми свідчать здійснені від 1997 року десятки видань, публікацій. Це праці з питань мовознавства, фольклору, історії мови, культурної спадщини, двомовні словники (наприклад, латинсько-литовський, російсько-литовський, іспансько-литовський та ін.), словники термінів (наприклад, тлумачні словники термінів деревини, хімії, християнської іконографії, ґрунтознавства, метрології, ветеринарної анатомії тощо). Економічні й торговельні контакти покликali до життя появу німецько-литовського та литовсько-німецького словника автомобільних термінів, російсько-литовського то-варознавчого словника.

Хочу згадати видання заакцентувати, тому що вони виражають і незалежний статус державної економіки, і свідчать про потреби культури мови, а отже, і внутрішньої інтелігентності працівників нефілологічних профілів.

Надаючи мені необхідну документацію для цієї статті (за що висловлюю сердечну подяку), співробітниця Державної комісії литовської мови пані Юрате Пальоніте похвалилася новим, ще сигнальним видавничим примірником — товстезним словником радіоелектроніки...

Щоб наочніше представити діяльність урядових органів литовської мови, спробую передати таку схему:

**ДЕРЖАВНА КОМІСІЯ
ЛИТОВСЬКОЇ МОВИ
ПРИ СЕЙМІ ЛИТОВСЬКОЇ
РЕСПУБЛІКИ
СТРУКТУРА**

Голові безпосередньо підпорядкована: — мовна інспекція — начальник — заступник — інспектори — упорядники мови районних та місцевих органів адміністрації (53).

Голова та заступник координують свою діяльність із членами (мовознавцями, науковцями, викладачами вищих шкіл) (21), Координаційною радою з мовних програм — Групою мовних програм — іншими закладами.

Заступникові підпорядковані референти (3) та консультанти (3).

З консультантами та групою мовних програм взаємодіють пункти консультацій з питань мови по телефону.

Безпосередньо Раді мовних експертів підпорядковані термінографи, лексикографи, граматики, фахівці з питань вимови та наголосу.

***

Не втратив чинності прийнятий Верховною Радою Литовської РСР 23 листопада 1989 року, а 29 січня 1991 року доповнений та змінений Верховною Радою Литовської Республіки Закон ЛР про національні меншини, де сформульовані, зокрема, такі положення:

С т а т т я 1. Литовська Республіка, керуючись принципами рівноправності народів та гуманізму, для всіх національних меншин, що проживають на її території, гарантує вільний розвиток, заявляє про повагу до кожної народності та мови. Будь-яка дискримінація раси, національності, мови або з інших мотивів, що пов'язані з національністю людини, забороняється й карається згідно з законами, встановленими Литовською Республікою.

С т а т т я 2. Держава однаково охороняє всіх громадян Литовської Республіки. Литовська Республіка, зважаючи на інтереси національних меншин, згідно з положеннями та порядком, встановленими законами, гарантує:

право на державну підтримку пле-кати національну культуру та освіту; право на навчання рідною мовою, при цьому створення умов для функціонування дошкільних закладів, уроків та загальноосвітніх шкіл, а також груп, факультетів, філіалів у вищих школах, які готують вихователів, учителів та інших фахівців, необхідних для задоволення потреб національних меншин; право на пресу та інформацію рідною мовою;

право визнавати будь-яку релігію або не визнавати жодної, виконувати рідною мовою релігійні обряди та національні ритуали (і т. д. — подаю тільки ті положення, що стосуються нашої теми. — Н. Н.).

С т а т т я 4. У місцевих установах та організаціях адміністративних територіальних одиниць, де компактно проживає якась національна меншина, поруч із державною мовою вживається мова тієї національної меншини (місцева).

С т а т т я 5. В адміністративних територіальних одиницях, що згадані у статті 4, інформаційні написи, поруч з литовською мовою, можуть бути й мо-

вою національної меншини (місцевої).

Цей закон, зокрема його статті 4 та 5, були предметом дискусії, організованої 29 травня 1998 року Департаментом з питань національних меншин та регіональних проблем при Уряді ЛР, у якій взяли участь керівники Департаменту, активісти національних організацій Литви, голова Комітету освіти, науки та культури при Сеймі ЛР Жібартас Яцкунас, журналісти. Я представляла Центр культури українців Литви та Асоціацію українців Литви.

Спонукало скликати цю бесіду рішення органів самоуправління Вільнюського району про вживання написів польською мовою, хоча в районі мешкає також третина литовців, багато білорусів, росіян, представників інших національних меншин.

наши права и обязанности. Так, в статье 10 Рамочной конвенции о защите национальных меньшинств, которую подписала и Литва, говорится:

«На территориях, традиционно населенных людьми, принадлежащими к национальным меньшинствам, или там, где их проживает существенное количество, и, если эти люди изъявляют свое желание, и где это желание соответствует реальным потребностям, Стороны будут стремиться, насколько это возможно, обеспечить условия для использования языка меньшинства в отношении с административными властями».

Але навіть редактор газети «Ехо Литвы» визнав: «Никто не требует и не провозглашает в Литве двуязычия. Наоборот, все говорят о том, что ли-

бы государство, в котором он живет, крепко. Я объездила Вильнюсский край и получила некоторую конфиденциальную информацию у поляков, русских, с которыми мне доводилось беседовать на темы культуры. Они были со мной довольно откровенны. Я могу сказать, что политизирования, которое, увы, идет не на пользу литовскому языку, достаточно. И, возможно, принимая решения, мы должны не априорно применять какое-либо международное соглашение, где существует совсем иной метод овладения языками. Поэтому, думаю, мне, не надо строго осуждать то положение, которое предлагают дополнить».

Редакція «Ехо Литвы» запросила читачів «продолжить обсуждение проекта поправок...» І мені, як у недалекому минулому, була «надана честь» пізнати публічний осуд за свої міркування про повагу до мови народу, чий хліб їмо ми, представники національних меншин... 10 червня (№ 111) «Ехо Литвы» надрукувало «Письмо в редакцию» заступника председателя Вильнюсского славянского общества И. Извекова, де про мій виступ було сказано: «Чудовищная ложь сей ораторши не может не вызвать чувства законного возмущения», а вже в наступному числі (№ 112, 11 червня) ця ж газета опублікувала репліку й нашого «землячка» Петра Калениченка, який, дослівно повторивши статтю 4 обговорюваного Закону, але приписавши його авторство (вочевидь помилково) польським юристам і схваливши його зміст, суворо засудив мій виступ, бо я, бачте, «заявила о том, что русский язык на Украине «навязывали»... А это, уважаемая украинистка, простите за грубое слово, не что иное, как брехня!»...

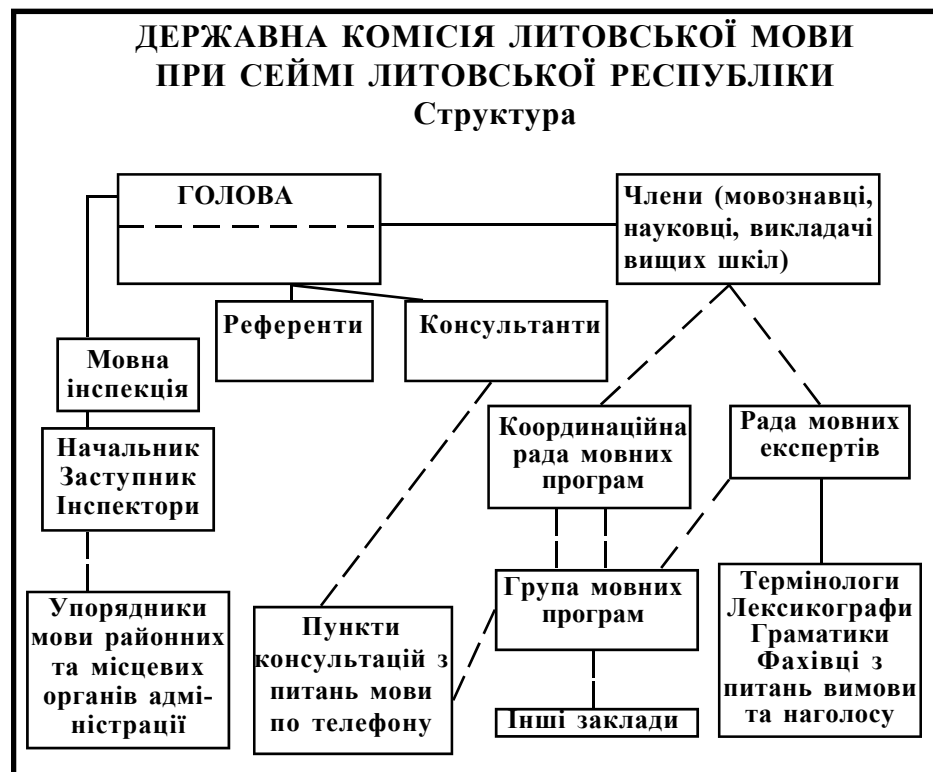
Були й «милі» анонімні телефонні дзвінки, де мене було охрещено «анти-советчицей»... Навіть у Думі Російської Федерації з цього б сьогодні посміялися, а на такі імперські ностальгійні зойки не варт було б звертати уваги, коли б вони не знаходили в Литві реального прояву в певних антиукраїнських тенденціях.

І мені здається, що пропаловані ще в добу Михайла Грушевського ідеї литовсько-української політичної солідарності не втратили своєї актуальності й сьогодні, коли наші народи знову відновили державність.

Суть не в тому, що обидві мови — архаїчна литовська і солов'їна українська — милозвучні, мають естетичне значення. Цього ніхто не замовчував навіть у сталінський період. Зрештою, гарно співати, танцювати, справляти гучні свята дружби народів — *gopakadii* (за термінологією Ліни Костенко) тоді навіть заохочували. Бо це може бути ознакою *етносу* як феномену культурного чи псевдокультурного, але не політичного. Політичний феномен — це вже *нація*. А нація — то не національна меншина, і статус нації — політичний, сумісний із поняттям *держави*, її самостійної, політичної атрибутики: уряду, науки, війська, державних повновладних інституцій. А оскільки це структури людські, а людині властиво — на відміну від інших істот — розмовляти, тому *державна мова* в ієрархії суспільства займає домінуюче соціально-політичне значення.

Отже, в сенсі філантропському *мови* постколоніальних держав ще допустимі. Але вони недопустимі імперіалістам у сенсі політичному, як мови державні. Певна річ, на службі імперії припадками є насамперед матеріальні, а вже потім людські, культурні ресурси України. Статус державної української мови стає на перешкоді всіх цих зазіхань.

**Надія НЕПОРОЖНЯ,
Литовська Республіка, Вільнюс**

До речі, в селах Айренай, Гейсішкес, а також довколишніх біля них селах досі компактно проживають українці, що були переселені сюди, на Віленщину, ще на початку ХХ століття з Берестейщини у зв'язку з будівництвом там царською владою артилерійського полігону. Старше покоління ще зберегло навіть виразні діалектні риси українських говірок, а от молодше — на очах асимілюється...

Спілка юристів-поляків запропонувала — з посиланням на *Європейську хартію регіональних або національних меншин* — доповнити статтю 4 згаданого Закону таким реченням:

«Кожний представник національної меншини має право вільно й безперешкодно усно чи в письмовій формі вживати мову своєї нацменшини як у приватному житті, так і в громадських місцях і отримати відповідь тією ж мовою».

Що це означало б у реальному житті? Формально, наприклад, українці також мали б право вимагати офіційні написи українською мовою, вимагати вживання по всій Литві української мови, знання її, а також вимагати офіційної відповіді українською мовою. Адже українці становлять у Литві один відсоток усього населення, а в місцях компактного проживання — значно більше. Не кажучи вже про інші національні меншини... По суті, це означало б заперечення статусу державної литовської мови.

Редактор російськомовної газети «Ехо Литвы» Васілій Ємельянов, у свою чергу, заявив: «Нельзя урезать права национальных меньшинств и идти вразрез с международными соглашениями. А они очень четко и ясно показывают

товский язык надо знать». Цитую ці висловлювання за публікацією в тій же газеті «Ехо Литвы» (№ 105, 2 червня 1998 р.), названою промовисто: «Не в ладах с реальностью. Еще раз о проекте поправок к Закону о национальных меньшинствах».

Виявилось, «не в ладах с реальностью» була я, бо наприкінці згадуваної дискусії висловилося на захист позицій державної литовської мови, яку потрібно знати, поважати також представникам національних меншин, бо конфлікти та непорозуміння виникають саме через це. Адже в західноєвропейських країнах такого роду проблеми не загострені, бо громадяни різних країн, як правило, вільно володіють одразу кількома мовами.

Дозволю собі процитувати частину своїх міркувань так, як вони надруковані в уже згаданій публікації «Ехо Литвы»:

«Вспомним, как насильственно навязывали нам русский язык, и никто ни словечка не мог сказать против. И мы все прекрасно владели русским языком. И специалисты, и неспециалисты. Тогда из нас никто не осмеливался заикнуться о каком-то там праве литовцев употреблять на своей земле свой язык, как и украинцам на их земле. А сейчас, пожалуйста, и русские очень хорошо помнят международные статьи, и поляки. А может быть, давайте мы сначала вспомним о правах исторически обиженных народов, особенно бывшего Советского Союза?»

Нацменьшинства должны быть заинтересованы в укреплении литовского языка как государственного, ибо это означает укрепление государства. А кто же может быть не заинтересован, что-

Поки кістки славетного кошового отамана запоріжців Івана Сірка не упокояться, поки поневірятимуться по світу, не матимуть щастя його одновірці, нащадки, не буде добра в Україні. Народний переказ такого змісту, з таким сумним пророцтвом записав багато літ тому пристрасний дослідник українського козацтва Дмитро Яворницький. Краще б не збувалося сумне передбачення, але те, як видно, не в людській волі, а у віданні сил небесних, вищого провидіння.

Воїстину земне й ірреальне невіддільно переплелось, оповиваючи невмирущими легендами гідну вселюдського подиву особу від самісінької її з'яви на білий світ і до днів нинішніх, а очевидно ж, і на майбутнє. Коли сільська баба-повитуха в козацькій слободі Мерефі за 24 версти від Харкова взяла новонародженого на руки та піднесла до столу, щоб проти вікна краще роздивитися, то шойно прилучене до юдолі земної схопило піріг з начинкою і з'їло. Отож і відкрилося одразу знаменне: із зубами явився рятівник роду, щоб ворогів гризти, отчий край боронити.

Ні від кого іншого, як тільки від синів відданих, дужих і мужніх, не сподівалася сторозтерзана Україна порятунку. Як і споконвіків, як і тисячі років перед тим, не давали вільно дихнути українському роду-народу завидючі приходні, простягали зусіб'яч загребущі руки, ласі до чужого завойовники. Недоброзичливі сусіди мусили визнати проречене польським королем Яном III Собеським: «Сірко — воїн славетний і в ратному ділі великий промисловець». Слабіші — кримський хан, молдавський господар — рахувалися з ним як з кошовим і полковником козаків запорізьких, не цуралися дипломатичних взаємин. Сильніші з останніх потуг намірялися знищити неподоланного.

Титулований на єдиного і всемогутнього володаря світу турецький султан Мухаммед IV в суворій таємниці переправив восени 1675 року на кораблях у Крим п'ятнадцять тисяч добірних стамбульських яничарів. Убезпечуючи себе роз'їздами, які брали в полон кожного, хто міг

би понести вістку про вторгнення бусурман, хижі підкралися до Чортомлицької Січі. В ніч перед Різдом кримський хан з багатотисячним військом замкнув зовнішнє кільце, а яничари, познімавши козацьку сторожу, тихцем посунули всередину, скупчилися на Січовому майдані, захопивши всі гармати й зайнявши всі відкриті місця. Та, як повідав літописець, Бог Вседержитель благословив зберегти цілим те православне й преславне низове Запорізьке Військо, потьмарив розум начальникам яничар, а в такого собі козака Шевчика прогнав сон, і той глянув крізь віконну щілину. Уздрівши, що коїться, вмить розбудив побратимів, котрих мало бути в курені десь півтораєста. А таких куренів довкола майдану — півтора десятка. І як загримали з усіх бійниць рушниці, то знетямалися турки в тисяяві, наче козли між собою зворохоблені.

З п'ятнадцяти тисяч заледве півтори вирвалося й разом з переляканими татарами кинулися тікати, а хан завив вовком, мов правдавний Мамай, поконаний на Кули-

пелів зробити собі труну і в неї вкладався, приказуючи, що вже не сподівається для себе колишнього здоров'я. Пам'ять не лише бойових побратимів, козаків, а й усього українства возвеличувала неподоланного, як могла й уміла. Заповідалося, що рівного Сіркові не було, не буде й ніколи не може бути, й про це є закляття від нього самого: «Хто ляже поряд зі мною, то ще брат, а хто вище мене, — той проклятий».

Жорстока дійсність, а услід за нею й легенди, перекази не давали святому прахові спокою. По смерті непереможного вождя запоріжці нібито брали з собою в походи труну Сірка, і так тривало п'ять років. Записав Д. Яворницький з народних вуст і ту оповідь, що «після смерті Сірка козаки відрізали його праву руку і з нею ходили на всі війни, а в скруті виставляли її вперед, кажучи: «Стій, душа і рука Сірка з нами!». І на те слово вороги, мов зайці, втікали від козаків. Лише згодом, коли вже й сама Січ була знесена, і все Запоріжжя знищене, козаки поховали в могилі руку Сірка, але не поховали з нею душі його: він зовсім

Ескіз портрета Івана Сірка, виконаний за черепом

дився доправити ту частку мощей до російської столиці та обійти з нею тричі довкола міста, після чого відступив, а далі заледве врятувався ганебною втечею ніким доти не битий Наполеон...

Біда наша ще й та, що українському народові, конкретно навіть його найвидатнішим проводирям, не пощастило утвердитися зі своєю незалежною, сиріч автокефальною Церквою. Самовіддані заміри від Петра Сагайдачного і до Богдана Хмельницького не привели до того, до чого прагнули і старшина, й усе поспільство. Якби збулося задумане, то, мабуть же, були б канонізовані, прилучені до лику святих і шойно названі державотворцями, й ще скільки щонайвищого духовного вияву особистостей. Важко наважитися називати тих і тих поіменно, та як не згадати услід за Марусею Богуславкою Івана Сірка? Чи обмежимося у церковних відправах возвеличуванням останнього російського самодержця та його стражденної родини, нещодавно канонізованих російською православною Церквою?..

Щось символічне вгадується в перегукові видатних, уславлених імен — Іван Дмитрович Сірко, Дмитро Іванович Яворницький. Здавалося б, лише з цими двома іменами, — а ще й Ілля Репін, — земляки Івана Сірка, себто харків'яни, а з ними й дніпропетровці, запоріжці мали б почуватися достойно, з відчуттям власної гідності, на рідній землі, кожна п'ядь якої окроплена гарячою кров'ю незламних захисників рідної матері-Землі. Чи була б Україна і народ її, якби не платили вони безоглядно життями й життями за майбуття нових і нових поколінь? І чи не заслуговують вони, найперше в особах своїх найвидатніших проводирів, на вдячну пам'ять нащадків?

Не хотілося б ворушити не таке вже й далеке минуле, та ніяк не обминути осінь—зиму—весну 1967—1968 років. Рукотворне Каховське море, титанічна праця над неоглядним розпросторенням якого визнана заднім розумом недоцільною, а чи й шкідливою, з такою агресивністю підмивало й поглинало м'які ґрунтові береги, що виникла загроза й похованню Івана Сірка. Тоді ще, якщо правду казати, віддалена. Відтоді ще треба було згризти метрів вісімдесят високого урвища. Ніяка стихія нікого нагло не квапила, було достатньо часу, — не місяці, а роки, — щоб прийняти виважене рішення, учинити якщо вже не по-християнськи, бо то ж було неприйнят-

УПОКІЙ ІВАНА СІРКА

ковому полі при річці Непрядві. А в липні того ж року удатний Сірко ушент розгромив хана в Криму. Упевнившись у власній силі, звияжці голосно насміялися з «недишкредного» послання, надісланого «намісником божим», «царем царів». «Запорожці пишуть листа турецькому султану» — знаменита картина Іллі Рєпіна нагадує новим і новим поколінням про могуть предків.

У листі «з Коша, серпня 10, року 1680» отаман Іван Стягайло повідомив гетьмана Самойловича, що «серпня першого дня прийшов смертний час і взяв від життєвого існування, наповнивши нас жалем, і пана Івана Сірка...» Видатний козацький літописець Самійло Величко вказав, що помер славетний кошовий отаман після хвороби в Грушівці, на пасіці своїй, припровадженій водою до Січі і похований чесно всім Військом низовим Запорізьким з численною гарматою і мушкетною стрільбою в полі, за Січю, проти московського окопу...

З московських рук Сірко випручувався так само, як і з турецьких. Було, що й не вберігся. Російський царат після кончини Богдана Хмельницького посилював впливи, ні перед чим не зупинявся, щоб настановляти гетьманами в Україні якомога слабкіших, або, просто кажучи, дурніших, а 1672 року генеральна старшина й усе Військо Запорізьке, і чернь намірилися вручити булаву неподоланному войовникові, мудрість якого погамувала буйну вольницю: «Слухайтеся мене, дітки, я стара людина і знаю, що робити». За це трохи не поплатився життям, але зумів вирватися із сибірського заслання, повернутися із Тобольська за Дніпрові пороги, до дорогої матки Січі.

Незадовго до смерті сивий старець

не вмер, він живе й досі, він і тепер воює десь з ворогами віри й козацької волі».

Україна не мала щастя, а прах Сірка — спокою. Посіпаки скаженого свата Петра, як затаврував того «первого» царя наш Кобзар, може, не стільки із мстивої люті, як із мародерської жадоби, заходилися розривати могилу Сірка, сподіваючись на коштовну здобич. Але де й узялася хмара, насунула чорна, блискавка розпанахала небо, вдарив грим. Когось із осквернителів святого праху вбило, а інші втікли подалі від гріха. А козаки тієї ж ночі видобули труну й тривалий час зберігали її в похідній церкві. А коли Петро сконав у муках, передчасно зійшовши в потойбічний світ, і після нього, уже за царювання Анни Іоанівни, козаки дістали право повернутися на Січ, то належним чином таки ж поховали отамана.

Та ще мала спостигнути Січ і страшна наруга від тієї, що «вторая», від пухкої німкені на московському престолі — Катерини II, яка царським указом, написаним таки ж мудрагелем з німців, наказувала викоринити на всі майбутні віки саме ім'я козаків. Знов супостати поривалися розривати священну могилу, а запоріжці викопували й переховували нетлінну труну з осокора. Врешті решт таки ж відправили, як належить, учту похорону на могилі й воздвигли надгробний камінь з написом на увічнення стражденного імені в пам'яті нащадків.

Щоправда, є ще переповідка й про содіяне 1812 року, коли армія Наполеона отаборилась у спаленій, сплюндрованій Москві, котрийсь із нащадків запорізького лицарства доніс до вух Кутузова вже чи не апокриф про чудодійну силу Сіркової правиці. Фельдмаршал розпоря-

Таким відтворено образ кошового отамана в скульптурному бюсті

не для комуністичної ідеології, то по-науковому, а доконечно — просто по-людському.

Тогочасну атмосферу у владних кабінетах Дніпропетровська отруювала ідеологія запопадливої непримирної боротьби проти націоналізму, проти українського народу. Ревним прислужникам комуністичного молоха випала нагода покінчити з «розсадником націоналізму». Дошкуляло пропагандистам світлого комуністичного майбутнього те, що дух Івана Сірка витає над краєм. Шанували його люди, як живого, зверталися, як до святого. Передавалося з вуст у вуста, що тут, де колись розцвітав козацькими барвами Великий Луг, де схід сонця зустрічався трикратним салютом з гармати на валу як Чортомлицької, так і всіх інших Запорізьких Січей, мікроклімат особливий, бо небесними стихіями заправляє дух Івана Сірка.

Вирвати усе те забобонне з коренем спорядили з Дніпропетровська навченого в Ленінграді археолога, невеличку худорляву жінку. Наділена з обласного центру усіма правами, заходила розривати могилу. Хоча вона й на безлюдному місці, за кілька кілометрів від ближчої Капулівки, але швидко збіглося, як на гвалт, незчисленно і дорослих, і малих. Бунт здійнявся та й годі. Не дали тутешні ні рити, ні копати прибульцям. Вимагали найскромнішого: ухвалити, якщо вже не в Києві, то в Дніпропетровську, замір та оголосити, що ж буде насамкінець учинено, де ж упокоїться прах.

Хто зважає на волю якогось там простоліду. Не вдалося серед білого дня, заявилися глибокої ночі, вітряної, дощової, та ж археолог з підручними та з ревіщем гуркітливої техніки. Не при місяці, бо ж небо затягнуте хмарами, а при світлі потужних фар приступили рити. Як на пожежу, хоч і негода, збіглися довколишні — старе й мале. Нарвалися на міліцейську охорону. Під її захистом вчений археолог хай уже не скидала, — не казати так — прямо, а склала горьовані кістки в сякий-такий ящик і подалася з ними... От уже іронія долі... Чи історії... Показалося, що в Дніпропетровській музеї, який, у суперечесадним політичним осудженням великого вченого, носив ім'я — незнищенне ім'я Дмитра Яворницького.

За відродженням Українського товариства охорони пам'яток і культури мені випало невдовзі після розкопання багатотрагедійного поховання Івана Сірка з'ясувати, що ж содіяно і заради чого. Довелося вступати в нелегкі перемовини і з секретарем обкому Ватченком, і з його гордовитою сестрою — директором музею імені Д. Яворницького, і з українським недоволеним галасом, зчиненим націоналістами довкола розкопок уже названим археологом, котра оформляла відправку черепа до Москви, в майстерню антрополога М. Герасимова, де за викопаними рештками відроджували зовнішні подоби давно померлих, а частину кісток спроваджувала до інституту судової експертизи. Знову ж таки за негоди, під поривчастим вітром з мокрим снігом стояв у заціпенінні над зяючою ямою з нагорнутими безладно кучами землі довкола, глибокими слідами від важкої техніки на гусеничному ході, розколотим навпіл надгробним каменем неподалік. Капулівці, хоч і остерігалися називати свої прізвища, не приховували обурення. Хтось, кричачи, тицьнув мені в руку кілька фотографій, відзнятих зухвало під час розривання могили.

Ті знімки, особливо ж ящика з на-

киданими кістками, справили гнітюче враження на зібранні археологів, істориків в академічній установі, яка перед Дніпровими схилами, на нинішній вулиці Михайла Грушевського. Сумлінніші із фахівців за серце хапалися: а як же з неодмінною в таких випадках науковою фіксацією, неухильним дотриманням загальнонаукових приписів, правил? Однак керівні товариші з найпартійніших пригасили сплески осуджень. Наука наукою, тільки ж не слід давати зарубіжним недоброзичливцям приводу для наклепницьких випадів...

Зібрання закінчилося нічим. У засобах масової інформації, як тоді водилося, нічирк. Низький уклін Олесеви Гончару: він, коли зверну-

і моря. Назви поселень, які збереглися, — історичні, ушановані, огорнуті козацькою героїкою. За ясної погоди з того вивіщення уява угадує, де ж протікали більші й менші річки, річечки, оповиті серпанками козацької слави, вимальовує орлині гнізда Чортомлицької й інших Запорізьких Січей та оспіваний у піснях і думах Великий Луг. Воістину дихаєш духмяними козацькими вітрами. Відлунує у вічності неперебутній поклик молодечства, мужності, доблесті: «Пугу-пугу! Козак з Лугу!».

Упокоїтися б прахові Івана Сірка. Та ще не судилося. Не рахувалися самоправні посадовці з громадською думкою, нехтували міркування совісних науковців. Найперша при-

кої звітності вищої влади перед народом, то за вигадками й чутками нічого не видно, не вгадати, де ж зблискі правди. Не роки, а три десятиліття знадобилося для того, щоб довести справу до логічного завершення. Немає нічого такого прихованого, яке б не стало явним. Після незліченних запитів, виступів, публікацій на всіх рівнях з'ясувалося, що віддано землі не все викопане. Череп до 1990 року був у Москві, а потім замикався в сейфах Дніпропетровська, Нікополя. Натомість було долучено до скелета, з яким також учинено не по-християнському, якийсь викопний череп нібито ще періоду ямної культури...

Кінець — усьому вінець. Фахівці з Дніпропетровського університету задокументували все, як належить, під недремним оком телекамери: щоб ніяких кривотлумачень, ніяких ревізій. Оскільки поховання в Сторожовій Могили було вимуроване й міцно забетоноване зверху, зробили підкоп знизу, щоб докласти до останків узяті й уповні захоронити. Двадцятого серпня двотисячного року перед дубовою труною, виставленою в сільському Будинку культури, схилили голови капулівці. Відспівали покійного, не склеплюючи очей цілу ніч, місцеві священики. Наступного дня відбулася велелюдна скорботна учта.

Цього літа центральна Україна, її столиця купалися чи не в щоденних дощах. А на Нікопольщині побивалися: два з половиною місяці — ні хмарини, ні краплини. Спекота сягала апогею. Поговорювали, що термометри показували до сорока градусів. Незчисленних прибульців захищав від палючих променів рясний гай довкола Сторожової Могили із хрестом у золотих відблисках на маківці, гранітними східцями повз реставрований надгробний камінь з попереднього поховання до бронзового погруддя кошового. Німів перед святиною. Само собою згадалося: висока, що її видно на весь світ, круча над сивочолим Дніпром у Каневі, з якої великий Кобзар вдивляється у прийдешнє. Відчуття величчя, трепетне зворушення.

Ближнє поле ніколи не вгиналося й чи ще колись вгинатиметься від такого напливу автобусів, машин. З міст і сіл Дніпропетровщини, Запоріжжя, Донеччини, мабуть же, й з Харківщини, бо навіть з ближнього й далекого зарубіжжя гості об'являлися, добував люд до святого куточка, щоб віддати шану безсмертному борцеві за право українського народу на життя і світлішу долю.

Розцвів край барвами українського козацтва. Вознеслися в небо корогви. Траурна мелодія погасила гомін. Голови адміністрацій Дніпропетровська й Нікополя виголосили суголосні скорботній годині промови. Розривають тишу салюти. Пронесена за козацьким звичаєм труна встановлюється на вічний упокій.

Повільно ступаючи в колоні нескінченної, на кілька годин, процесії, кинув і я, згідно зі звичаєм, три жмені землі. Щось не примітив нікого з поважних осіб з Києва — ні від Національної академії наук, ні від Українського товариства охорони пам'яток історії та культури... Не кажу вже про урядовців... Вивищилося б ушанування одного з великих синів українського народу. Самому імені випадає промовляти до нащадків.

Доволі кісткам Івана Сірка поневірятися по світу. Упокоїлись. Хай же збувається проречення, що буде добро в Україні.

Вадим ПЕПА

Давній камінь на могилі кошового Івана Сірка

лися до нього за підтримкою, узяв на себе відповідальність, хоч було абсолютно ясно тоді, як це непростоту. «Я ж таки член ЦК», — мовив, мовби між іншим. І за його благословення в газеті «Літературна Україна» з'явилася публікація «Поховати з належними почесностями» за підписами вчених та істориків К. Гуслистого, О. Апанович і моїм як журналіста.

Не один місяць у неприступних кабінетах непомірно владного за тих часів Дніпропетровська вирішувалося, що ж учинити з прахом обожнюваного простоліду, а власть імушим неугодного запоріжця над запоріжцями. Таки ще раз поховали легендарного — за кілька кілометрів від попереднього пристановиська його праху, уже з протилежного боку Капулівки, на під'їзді до села по дорозі з Нікополя. Слід первинного прихистку все ще видно, але на самісінькому краю ґрунтового урвища, яке приречене обрушитися під натиском хвиль Каховського моря, яке, на жаль, неухильно пожирає сушу, особливо ж там, де високий берег. Відповідний напис на кам'яному знакові трохи далі від обриву промовляє про вікопомне. Образ Богородиці на кам'яній стелі поряд благословляє нащадків, котрі шанують доблесні діяння своїх попередників.

Останки, яким ніяк не давався вічний супокій, було захоронено у давній примітній могилі. З її узвишся, куди не глянь, відкриваються неповторні краєвиди — і суходолу,

тичина та, що могила, визначена на вічний упокій неодноразово перезакоронюваного якщо вже не вишньою силою, то з волі людської, мала прадавню назву Бабиної. Хоч не хоч, викликала остерогу пов'язь козацької пам'яті з назвою такого характеру. За неписаними законами запорізького рицарства, поза всякими винятками, заборонялося жіночій нозі ступати на Січ. У противному разі то б уже не було крицево згуртоване взаємною порукою товариство жертвних оборонців отчого краю. Та за прозріливою мудрості цю перепону таки можна переступити.

Бабина, за переказами з ближчих століть, — через те, що позначала межу, до якої мало право підступати жіноцтво. А далі — зась. Далі — власне Січ. А може, те означення — із сиводавнини дохристиянських вірувань наших прашурів. В предковичних уявленнях про світобудову Баба освячувалася як мати Землі.

Так чи інак, а добре те, що у вжитку й друге наймення — Сторожова Могила. Поблагословімо його — нехай укорінюється, утверджується навіки. Неспокійному духові Івана Сірка на роду написано стояти на чатах, на сторожі майбутнього України, її святого права на самоврядування, незалежність, державну самовладність.

З цим громадський розум справився. Тривогу, а з роками гнів породжувало інше. Що ж саме з останків покладено на вічний упокій? Коли відсутня гласність, якщо нія-

ТУР

В безкраїх степах України,
Де небо блакиттю дзвенить, —
Ввижається древня картина —
Прекрасний і сильний хтось мчить.
То отрок білявий слов'янський,
Минаючи клекоти бур,
Мчить далі — до капищ полянських,
І звати його — Буйний Тур.
Уже він здобув перемогу
В найпершій двобої своїм,
А тури його золоторогі
Розносять ту славу, мов грім.
... В широких степах України
Мчать хмари, мов темна орда.
Аркан яничарський... Руїни...
І раптом — лука молода —
Ударила в зграї ворожі,
Ударила в темні віки:
— Ану, хто козак — на сторожу!
На те ж ми і є — козаки!..
То лицар завзятий і юний,
Руйнуючи ворога мур,
Взяв кобзу — й ударив у струни,
Хай знають — карає їх Тур!
В пшеничних степах України
Залізні потвори повзуть.
І знову — руїни... руїни.
І знову скривавлена путь.
Але не дрімає дозорець, —
Розвідником в просторі мчить,
І ворога, мов зміборець,
Огненним списом він разить!
В барвистих степах України
Шануймо наймення свої,
Яких не змогли на коліна
Зігнути ні час, ні бої..
Тур... Грім... Бондаренко... Чуприна..
Ці прізвиська — голосно слав!
Щоб світ весь збагнув ту країну,
Яку він так мало ще знав!..

З роси й води Олегові Князенку!

«ГРАЙ, МОЯ ДУМО!»

У вересні відомому поетові-просвітянину Олегу Князенку-Коломійцю, членові Національної спілки письменників України, який живе і працює у м. Переяславі-Хмельницькому, виповнилося 50 років. Олег Родіонович — самовідданий дослідник історії рідного краю та життя літературних діячів, автор поетичних книг, пише для дітей. Друкуємо добірку віршів Олега Князенка-Коломійця і приєднуємося до всіх привітань, які одержав ювіляр.

Зичимо творчого неспокою, щастя, здоров'я. З роси й води!

***

*Мамо, іде вже зима.
Леся Українка*

«Мамо, іде вже зима!» —
Згадую давнього вірша.
Туга за серце дійма:
Згадую дні найгарніші,
Очі селянських діток.
Мама в кофтині простенькій
Вчить їх пісень та казок.
Легібно так, потихеньку.
Теплий і затишний клас.
Вквітчані карти, портрети.
Ми ще згадаємо вас —
І музиканти, й поети!
Скоро вже вечір... Сіда
Сонечко, ген, за тим лугом..
Прийде весна! Не біда.
Та не впадаймо у тугу.
І не страшний нам мороз,

Вогник із печі сміється.
Годі житейських загроз!
Доля нам ще усміхнеться.
...І рушники, і пісні,
І її лагідна мова —
Все ожива в моїм сні,
Наче спасенна розмова.
Ліпшої згадки нема,
Сині шоломи воскресли.
«Мамо, іде вже зима...»
А нам у душах так тепло...

***

О, тасмичі флокси ніжні,
Їх Коцюбинський ще любив.
Стоять — такі ж, хоч співи — різні
Посеред цих серпневих жнив.
Мій дім у флоксах та в трояндах
Такий величний, світлий дім.
Завмерла в спокої веранда,
А здалеку десь чути грім.

Час сутінків. Вже крона з воском,
Маленької свічі вогонь.
Затихло все і тільки флокси
Ніяк не вирвуться з безсонь.

***

Білий рояль і зелений диван,
Вікна блакитні і скатерть рожева.
Чиста вітальня. Світанний туман,
Ваза із квітами тут кришталева.
А над комодом — злотистий портрет
Ніжної, доброї всім господині,
Мініатюрний альбом, що залишив поет
Й вийшов з кімнати, немов на
хвилину.
Древній годинник заграє полонез,
Звідкись долинула пісня гетьманська.
Чар, як з'явивсь, так неждано і счез,
Наче про мандри згадав океанські.
Літо надворі... Та дивна печаль.
Довго нема щось поета і дами.
Ноти забуті... Білий рояль...
А ще не дописана майстром ця
драма...

***

Грай, моя думо, грай Трубежевими
хвилями,

Бийся об сиві свої береги.
Дай подивитись на плинучу силу,
Що зупиняла колись ворогів.
Дай — на широкі простори погляну,
Потім засну, щоб проснутися знов.
Слово нев'януче і полум'яне..
Хай клекотить серед синіх дібров.
Серцю почути його дуже треба,
Щоб, прокидаючись ранком весняним,
Бурано-весело ринуться — в небо!..
...Хвилі незламні... Хвилі жадані..
м. Переяслав-Хмельницький

Фотоконкурс «НЕ ЗУПИНЯЙСЯ, МИТЬ, ТИ ПРЕКРАСНА!» продовжує мама-фотограф

Фотографія — не випадково наймасовіший та найпопулярніший вид аматорського мистецтва. Вона доступна кожному і дає змогу побачити світ об-

разно. Сьогодні майже кожна родина має фотоапарат, і це багатьом дає можливість випробувати свої сили в цікавому та захоплюючому процесі творчо-

го відображення навколишнього світу, зафіксувати ті чи ті події, обличчя, місця, речі.

Ірина Філіпчук — журналістка, а фо-

тографія — її хобі. Пропонуємо кілька знімків з літнього творчого «врожаю» майстрині.

Райса ТАЛАЛАЙ

Засновник — Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка.
Регістраційне свідоцтво № 1007 від 16.03.1993 р.
Головний редактор
Любов Голота

Шеф-редактор Павло МОВЧАН
Редакторія: Л. Голота, Я. Гоян, А. Журавський, П. Мовчан, А. Погрібний, О. Пономарів, І. Ющук

Редакція листується з читачами тільки на сторінках газети і надіслані рукописи та світліни не повертає. Залишає за собою право редагування та скорочення текстів.

Комп'ютерна верстка — Ірина Шевчук

Адреса «Слова Просвіти»: 01001, Київ-1, завулок Музейний, 8. Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка, тел. 228-01-30.

Індекс 30617. Зам. № 33012011. Наклад 3000.

Видруковано з готових фотоформ на комбінаті «Преса України»